

PROF. DR. MUSTAFA TURAN ARMAĞANI

1. CİLT

EDİTÖR
PROF. DR. NASRULLAH UZMAN

PROF. DR.
MUSTAFA TURAN
ARMAĞANI

1. CİLT

EDİTÖR
PROF. DR. NASRULLAH UZMAN

PROF. DR. MUSTAFA TURAN ARMAĞANI

1. Cilt

Editör
Prof. Dr. Nasrullah Uzman

Genel Yayın Yönetmeni
Hakan Sarı

Kapak Tasarımı & Dizgi
IHLAMUR

1. Basım
IKSY: 334
Ihlamur Akademi: 157
Mayıs 2026
ISBN (1.c): 978-625-8760-09-5
ISBN (tk): 978-625-8760-08-8

Baskı ve Cilt
Bizim Büro Basımevi
Sertifika No: 42488

IHLAMUR®

Topkapı Mah. Kahalbaş Sok. No:31/1 Fatih - İstanbul
Tel: +90 535 550 00 05
ihlamurakademi@gmail.com
www.ihlamurkitap.com • www.ihlamur.com.tr
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

Ihlamur Akademi, İdeal Kültür Yayıncılık markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Takdim	
Prof. Dr. Nasrullah UZMAN.....	11
Hayat Hikayem	
Prof. Dr. Mustafa TURAN.....	13
Babam	
Aybala Nur ÜÇGÜL.....	21
Prof. Dr. Mustafa Turan'ın Öz Geçmişi ve Eserleri	
Prof. Dr. Nasrullah UZMAN - Arş. Gör. Fatih Mehmet NEFES.....	25
Türkiye'de Nüfusbilimi (Demografi) ve Tarihi Demografi Çalışmalarına Genel Bir Bakış	
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU.....	41
Mısır'da Arap Milliyetçiliğinin Kökleri ve Cemal Abdülnasır Döneminde Pan-Arabizim	
Prof. Dr. Abdullah ÖZDAĞ.....	51
Ortdoksinin İnşası, Çoğulluğun Tasfiyesi Açısından 325 İznik Konsili	
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU.....	71
XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Bodrum Kazası'nda Toplumsal Yapı: Nüfus Defterleri Işığında Lakap, Unvan ve Meslekler	
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT.....	81
Antep Savunma Komutanı Özdemir Bey'in Hatay-Yayladağı'ndaki Faaliyetleri (Mayıs-Temmuz 1921)	
Prof. Dr. Ali ARSLAN.....	119
Voltaire, Türkler ve Ferney Saatleri	
Prof. Dr. Bahri ATA.....	141
Genel Hatları ile Safevî Tarih Yazımı, Müellifleri ve Eserleri	
Prof. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU.....	157
Almanya'nın Avusturya'yı İlhakının (Anschluss) Türk Basınına Yansımaları (1938)	
Prof. Dr. Çağatay BENHÜR - Sema ÇİVİCİ.....	177
Türkiye'nin İlk Kalkınma Planında Belirlenen Yeni Nüfus Politikası	
Prof. Dr. Erdal AKSOY.....	203
Germiyan Sarayı'ndan Hükümet Konağına: Eski Kütahya Sarayı'nın Tarihçesi Hakkında Bir Deneme	
Öğr. Gör. Halil ÖLMEZ - Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ.....	217
Son Devir Babagân Bektaşî Erenlerinden Selman Cemali Baba ve <i>Tarikatnâme</i> İsimli Eseri	
Prof. Dr. Fahri MADEN.....	281

Kaçar Hanedanlığı'nın Erken Yıllarında İran'ın Merkez, Batı ve Güney Eyaletleri Prof. Dr. Gülay ÇINAR - Mustafa Can AKGÜL	305
Manisa Sancakbeyi Şehzade Korkud ve Saruhan Bölgesindeki Faaliyetleri Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI	365
Millî Mücadele'de Kırıkkale ve Çevresi Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI - Dr. Habilhan PEHLİVANLI	375
Osmanlı'da Cariye ve Cariye Kökenlilerin Mezar Taşları Prof. Dr. Halit ÇAL	407
Kültürün Önemli Bir Tamamlayıcısı Olarak Yemek ve Mutfak Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	437
Göç ve Etkileri Prof. Dr. İlyas KARABIYIK	449
David Urquhart'ın Kırım Savaşı'na (1853-1856) Dair Tespitleri Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN	483
Müttefik mi Hasım mı? Kırım Savaşı Esnasında Fransız ve İngiliz Askerleri Prof. Dr. M. Zahit YILDIRIM - Dr. Öğr. Üyesi Ümmet SOYDEMİR	503
Celaeddin Hârizmşah'ın Ölümünden Sonra Hârizmliler Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK	535
Resmo (Girit) Sancağı Muhacirin Yardım Komisyonu ve Faaliyetleri (1897) Prof. Dr. Mehmet ÇANLI	549
Afyonkarahisar'da Vebâ-i Bakarî (Sığır Vebası) Hastalığı ve Hastalığa Karşı Alınan Tedbirler (1887-1917) Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ	567
Amerikan Arşiv Belgeleri Işığında Misyonerliğin Bir Uzantısı: İstanbul Genç Hristiyanlar Cemiyeti Prof. Dr. Mehmet PINAR	583
Millî Osmanlı Telgraf Ajansı ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Telgraf Haberciliği: Kastamonu Örneği (1914-1915) Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ	609
Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Esaret: Develili Askerlere Ait Esir Mektupları ve Kartları Prof. Dr. Mehmet SÜME	631
Bigadiç Barak Dede Zaviyesi ve Vakıfları Prof. Dr. Murat Mustafa ÖNTUĞ	653
Vâveylâ Gazetesi Işığında Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı Gündemi Prof. Dr. Musa GÜMÜŞ	673
Moris Şinasi Vakfı: New York'ta Vakıf, Manisa'da Hastane Prof. Dr. Mustafa ALKAN	691
İslam Öncesi Hicaz Bölgesinde Hristiyanlık Prof. Dr. Mustafa BAŞ	705

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nasrullah UZMAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Tekin ÖNAL • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN • Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Arş. Gör. Fatih Mehmet NEFES • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Abdullah ÖZDAĞ • Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ALTUN • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KANKAL • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ • İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL • Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan DEMİR • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir KOÇ • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bengül BOLAT • Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ATLI • Iğdır Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk REYHAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. M. Emin ELMACI • Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Eralp ERDOĞAN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ • Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Erol KARCI • İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ • Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK • Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN • Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR • Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI • Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza KELEŞ • Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan IŞIK • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hidayet KARA • Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KALEMLİ • Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim MARAŞ • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan EKİNCİ • Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ÇİFTÇİOĞLU • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan OLGUN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut BOLAT • Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Makbule SARIKAYA • Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ • Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KAYA • Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut KARAKULAK • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Meşkûre YILMAZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ • Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet ERAT • Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Musa GÜMÜŞ • Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK • Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN • İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS • Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ • Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. O. Kubilay GÜL • Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer METİN • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Rafet METİN • Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Resul BABAOĞLU • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKÇI • Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Sezai BALCI • Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman TEKİR • Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Şaduman ALCI • Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Şahin YEDEK • Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. Şengül DEMİREL • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Tolga BAŞAK • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN • Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Ufuk ERDEM • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Umut KARABULUT • Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Volkan MARTTİN • Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel NAMAL • Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Prof. Dr. Zafer GÖNEN • Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Zehra ARSLAN • Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Zülfiye KOÇAK • Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah ÇAKMAK • Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah LÜLECİ • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ • Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Bahar ÖZSOY • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Cüneyt GÜNEŞ • Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Dilara USLU • Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Emre ÖZSOY • Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr.ERCÜMENT TOPUZ • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan AFŞAR • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Erol YÜKSEL • Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Gülgüney MASALCI ŞAHİN • Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Hilal KARAVAR • Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin SARAÇ • Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsnü YÜCEKAYA • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İ. Mümin ÇAĞLAR • Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Halil TANIK • Harran Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim TAVUKÇU • Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail BAYTAK • Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail ÖZER • Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Kevser DEĞİRMENCİ • Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Koray TOPTAŞ • Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. M. Gökhan POLATOĞLU • Erzurum Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. M. Halef CEVRİOĞLU • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Melih AKDENİZ • Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet TUNÇ • Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem TURP • Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faruk KIRMIT • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Said OLGUN • Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Tülin CENGİZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Y. Emre TEKİNSOY • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Z. Serap TEKLEN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer SEVER • Erzurum Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi A. İstemi SAYLAM • Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Yalçın BAZNA • Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdul Metin ÇELİKBİLEK • Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman KÜLTÜR • Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAHRAMAN ÇINAR • Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal KORKMAZ • Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZÇELİK • Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül AYDEMİR BAŞ • Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYA • Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim YÜCEL • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halim KILIÇ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun ARSLANTÜRK • Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan DAŞDEMİR • Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Faruk AKSOY • Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kübra DURSUN • Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Batuhan ÇEKEN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TAŞ • Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Kağan BAYRAKDAR • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN • Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem SOYER ZEYREK • Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaban DEMİR • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümmet SOYDEMİR • Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Cihan BİLGİLİ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Y. Ziya AKTAŞ • Gazi Üniversitesi
Dr. Erhan KILIÇ • Orman Genel Müdürlüğü
Dr. M. Nur ÇERÇİNLİ • Devlet Arşivleri Başkanlığı
Dr. Oğuz YÜCEL • Milli Savunma Üniversitesi

TAKDİM

Prof. Dr. Mustafa Turan adına hazırlanan bu armağan kitap, yalnızca ilmî birikimiyle temayüz etmiş bir akademisyene duyulan saygının değil; aynı zamanda yetiştirdiği talebeler üzerinde derin izler bırakmış bir hocaya, temsil ettiği kültür ve irfan dünyasıyla müstesna bir münevvere karşı duyulan vefanın samimi bir nişanesidir. Uzun yıllar boyunca Türk tarihçiliğine, Türk akademisine ve yetiştirdiği öğrencilere emek vermiş olan hocamız için böyle bir çalışmayı hazırlamak, bizler açısından hem ilmî hem de vicdanî bir sorumluluk olmuştur.

Prof. Dr. Mustafa Turan Armağanı, yalnızca kıymetli hocamızın ilmî çevre üzerindeki derin tesirini değil; aynı zamanda meslektaşlarının ve farklı kuşaklardan yetiştirdiği akademisyenlerin kendisine duyduğu hürmet ve vefayı da gösteren müstesna bir çalışma olmuştur. Türkiye'nin 42 farklı üniversitesi ile 2 kamu kuruluşundan 104 bilim insanının katkısıyla hazırlanan bu 3 ciltlik eser, 93 ayrı çalışmayı bir araya getirmektedir. Toplam 2151 sayfadan oluşan çalışma, ortaya koyduğu akademik birikim ve çok yönlü yaklaşımıyla alanı açısından önemli bir bilimsel külliyat niteliği taşımaktadır. Bunun yanında, 62 farklı üniversiteden ve 2 kamu kuruluşundan 134 hakem, gönderilen çalışmaları büyük bir akademik titizlik ve ilmî mesuliyet duygusuyla değerlendirmiştir. Armağan kitabında yalnızca hakem sürecini başarıyla tamamlayan çalışmalara yer verilmiş; bu yönüyle eser, yalnızca bir vefa nişanesi değil; aynı zamanda güçlü bir akademik emeğin, kolektif ilmî hassasiyetin ve ciddi bir bilimsel denetim sürecinin mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Turan'ın hayat hikâyesi dikkatle okunduğunda görülecektir ki; onun akademik serüveni sıradan bir meslek hikâyesinden çok daha fazlasıdır. Karaman'ın Türkmen-Yörük kültürü içerisinde şekillenen çocukluk yılları, Çanakkale ve Millî Mücadele hatıralarıyla beslenen aile hafızası, Cumhuriyet neslinin yokluklar içerisindeki mücadele ruhu ve genç yaşlardan itibaren kazandığı tarih şuuru; onun şahsiyetini olduğu kadar tarihçiliğini de derinden etkilemiştir. Bu bakımdan Prof. Dr. Mustafa Turan'ın ilmî kimliği ile hayat tecrübesi birbirinden ayrılmaz bir bütünlük arz etmektedir.

Prof. Dr. Mustafa Turan'ın akademik hayatı boyunca en dikkat çekici yönlerinden biri, ilmî ciddiyet ile samimiyeti aynı çizgide taşıyabilmiş olmasıdır. O, yalnızca ders anlatan bir hoca değil; öğrencisine düşünmeyi öğreten, tarih şuuru kazandıran ve akademik ahlâkın ne olduğunu yaşayarak gösteren bir mürebbidir. Belki de öğrencileriyle en çok tartıştığı meselelerden biri, bir tarihçinin tarihi olaylara ve kaynaklara nasıl yaklaşması gerektiği idi. Zira hocamıza göre tarihçilik, yalnızca bilgi aktarmak değil; metnin ruhuna nüfuz edebilmek, kaynakla sahih bir ilişki kurabilmek ve her şeyden önce ilmî

geleneğinin en kıymetli hasletlerinden biri olan silsile ve vefa anlayışının yaşayan bir tezahürü mahiyetindedir. Hocamızın kendi hayat hikâyesinde ilk mektep öğretmeninden üniversite hocalarına kadar şükranla andığı insanlar, onun ilmî ve ahlâkî dünyasının yapı taşlarıdır. Aynı şekilde bugün onun öğrencileri de kendisini yalnızca bir akademisyen olarak değil; yol gösteren, ufuk açan ve güven veren bir hoca olarak hatırlamaktadır. Bugün Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev yapan çok sayıda öğrencisinin ortak kanaati de budur. Nitekim kendisinin öğrencisi ve doktora danışmanlığında yetişmiş bir akademisyen olarak samimiyetle ifade etmeliyim ki; hocamızdan yalnızca tarih öğrenmedik. Bir metne nasıl yaklaşılması gerektiğini, tarihin satır aralarına nasıl nüfuz edileceğini, ilim karşısında nasıl mütevazı kalınacağını ve akademik titizlik ile fikrî namusun bir ilim adamının şahsiyetindeki asli yerini de ondan öğrendik. Onun ilmî rehberliği kadar vakar sahibi duruşu, insan yetiştirmeye verdiği önem ve öğrencilerine duyduğu güven de bizler üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu sebeple Prof. Dr. Mustafa Turan'ın yetiştirdiği öğrenciler için hocalığı, yalnızca akademik bir ilişki değil; bir karakter ve ahlâk terbiyesi anlamı taşımaktadır.

Elinizdeki bu armağan kitap da esasen böyle bir ilmî ve insani mirasın mahsulüdür. Her bir makale, yalnızca akademik bir katkı değil; aynı zamanda hocamıza duyulan hürmetin, vefanın ve teşekkür hissini satırlara yansıtmış hâlidir. Farklı üniversitelerden, farklı çalışma alanlarından ve farklı kuşaklardan bilim insanlarını aynı eser etrafında buluşturan temel saik de hiç şüphesiz Prof. Dr. Mustafa Turan'ın akademik dünyada bıraktığı güçlü izdir.

Bu vesileyle armağan kitabına kıymetli çalışmalarıyla katkıda bulunan kıymetli bilim insanlarının her birine müteşekkirim. Hakemlik sürecinde ilmî hassasiyet gösteren değerli hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ederim. Organizasyon komitesindeki değerli meslektaşlarıma, sekreteryaya sürecini yürüten Arş. Gör. Mehmet Fatih Nefes'e ve eserin basımını üstlenen Hakan Sarı'ya teşekkür ederim.

Hayatını Türk tarihine, Türk kültürüne, üniversiteye ve öğrenci yetiştirmeye adanmış olan kıymetli hocamız Prof. Dr. Mustafa Turan'a sağlık, huzur ve bereket dolu uzun yıllar diliyor; temsil ettiği ilim ahlâkının, yetiştirdiği öğrencilerin çalışmalarında ve bıraktığı eserlerde yaşamaya devam edeceğine yürekten inanıyoruz.

Kalemi güçlü, hatırası aziz, emeği bâki olsun.

Yenimahalle/ANKARA – Mayıs 2026

Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

HAYAT HİKAYEM

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Ahde vefasını göstermek için sevgili öğrencim Nasrullah Uzman bana bir armağan kitabı hazırlamaya karar vermiş. Bütün ısrarlarıma rağmen bu karardan vaz geçiremedim. Üstelik işin en zor kısmını yani hayat hikayemi bizatihi benim kaleme almamı istedi. Kendisine bu teşebbüsü için teşekkür ediyorum. Bahtiyar olduk. Lakin biyografik çalışmaların zorluğu kadar otobiyografik ve hatırat türü yazımların da zorluğu malumdur. Kimse yoğurdum ekşi demez. Bu sebeple kişilerin kendileri hakkında söylediklerinde kimi zaman abartı vardır, kimi zaman da kastını aşan bir anlam taşıyabilir. Nihayetinde ben de herkes gibi bir insanım; sıradan bir insanım. Bu sebeple enaniyetten uzak yaşadıklarımı, hayat hikayemi sade bir lisan ile olduğu gibi kısaca yazmaya çalışacağım.

“Hasbelkader” diye sıkça kullandığımız bir tabir vardır. Bazen de “Mukadderat” deriz. Yaşadıklarımız iyi veya kötü kaderimizin bir gereğidir. İyi şeyler yaşadığımızda Takdir-i İlâhi, sıkıntılı bir şey başımıza gelirse bunun adı Felek olur. Başımıza gelenlerden feleği sorumlu tutmaya başladıktan sonra kendi hatalarımızı artık pek de umursamayız ve hayatımızda her şeyin normal olduğuna inanırız. Yaşadığımız pek çok hadise bizim irademiz dışında cereyan eder. İnsanın hangi coğrafyada, hangi anne-babadan, hangi kültür ortamında doğacağı, hatta çoğu zaman yapacağı işi-mesleği kendi tercihi değil kısaca kaderidir.

1959 tarihinde Karaman’da doğmuşum. Doğduğum ve çocukluğumun geçtiği Karaman, tarihi süreçte kesif bir Oğuz, Türkmen-Yörük, Avşar yerleşim merkezidir. Köy isimlerine bakarsak bunu daha iyi anlarız. Ayrıca muhtelif tarihlerde Balkanlardan, Kafkaslardan, Kırım’dan mütemadiyen göç almıştır. Bu sebeple zengin bir kültür mirasına sahiptir. Yunus Emre, Taptuk Emre, Kurrabaşı Veli (Karabaş Veli), Karamanoğlu Mehmet Bey, Mümine Hatun, Nefise Sultan, Atatürk, Kazım Karabekir ve daha niceleri sarıp sarmalar dimağımızı. Karaman’da hangi mahalleye, hangi sokağa giderseniz gidin kendinizi Türklüğün ve Türk kültürünün hâkim olduğu bir ortamda bulursunuz. Karaman Türkçe’nin başkenti olarak kabul edilir. Böyle bir ortamda dünyaya gelmiş olmam benim kaderimdir ve bundan daha büyük bir devlet olabilir mi? Gerisi teferruat olsa gerek. Tarihçi kimliğimin de böyle bir ortamda teşekkül etmiş olması bana her zaman güven vermiş ve ecdadın yaptığı ve yazdığı tarihimizle uğraşmak da aidiyet duygumu perçinlememde müessir olmuştur.

Doğduğum tarihlerde Karaman, Türkiye’nin diğer şehirlerinde olduğu gibi küçük bir tarım şehri olmakla birlikte kadim bir şehir hayatı vardır.

Babam Rumi 1335’li yani 1919 doğumlu olup 14-15 yaşlarında köyden Karaman’a gelmiş ve 3 yıl okula gidebilmiş. Annem ise 1927 doğumlu olup Karaman’da yetiştiği halde hiç okula gidememiş. Mamafih kendi gayretleriyle okumayı sökmüştür. Cumhuriyet’in ilk yılları; meşakkatli bir hayat yaşanıyordu. Fukaralık diz boyu idi. Bu ortam uzun yıllar savaşmış ve devletini yeniden kurmuş bir halkın sabır ve sadakatle hayatın ve memleketin kıymetini bilen bir neslin yetişmesini sağlamış olmalıdır.

Türkmen bir baba ile yörük bir annenin dördüncü çocuğu olarak dünyaya gelmişim. Karaman’a 15 km mesafede Yollarbaşı (İlisira) köyünden Babamın babası Mustafa dedem Birinci Dünya Harbi çıkınca seferberlikte Çanakkale cephesine gönderilmiş. Bu savaşta sol kolunu şarapnel parçası koparmış ve memleketine gönderilmiş. Cepheden döndükten sonra da çok yaşamamış. Bu arada babam dünyaya gelmiş. Bana da dedemin adını koymuşlar. Annemin babası Gaffar dedem ise Karaman’a 55 km mesafede Mut’un Geçimli (Malya) köyünden. O da iki abisi ile birlikte Çanakkale cephesine gitmiş. Çanakkale’den sonra Galiçya cephesine gönderilen dedem burada esir düşmüş. Sonra bir arkadaşıyla birlikte esir kampından kaçarak memlekete gelmişse de mütarekeden sonra gönüllü olarak Milli Mücadele’ye katılmış ve Batı cephesinde Ali İhsan Sabis Paşa’nın birliğinde savaşmış. Gaffar dedem okuma yazma bilirdi. Osmanlıca bazı kitapları vardı. Bunlar tarih kitaplarıydı ve bana da okutmaya çalışırdı. Dedem Rumi 1307’li yani 1891 doğumlu olup 1975 yılında 84 yaşında iken rahmetli oldu. Ben o tarihlerde lise son sınıfta öğrenci idim. Hafızamız Gaffar dedemin anlattığı savaş hatıralarıyla doludur. Hatta anlattıkları bizi o kadar etkilemiş olmalı ki bazen Çanakkale’de, Sakarya’da, Dumlupınar’da dedemle beraber savaşmışız zehabına kapılırdım. Her iki dedem de Çanakkale’de savaşmışlar. Birbirlerini hiç tanımamışlar. Bunu bilmeme rağmen Çanakkale’de dedelerimin aynı cephede hatta aynı siperde düşmanla savaştıklarını hayal eder, zihnimde bu iki can yoldaşını konuştururdum. Sonraki yıllarda bu minvalde tarihi bir roman yazmam gerektiğini hep düşünmüşümdür. Onları Zığındere’de buluşturmalıydım. Zığındere’yi ilk olarak Gaffar Dedem’den duymuştum. Dedem Seyyit Onbaşı’nın silah arkadaşısıymış Mehmet Çavuş’la birlikte. Seyit Onbaşı’nın 230 okkalık mermiyi kaldırıp top yatağına yerleştirdiğini, pehlivan bir kimse olduğunu dedem anlatırdı. Yıllar sonra dedemin anlattıklarını teyit etme imkânım oldu. Kısaca benim dedelerim bizim kahramanlarımızdılar.

Yaşımız yetince babam beni Cumhuriyet İlkokulu’na yazdırdı. Öğretmenim ise Necati Güngör Bey idi. Muhteşem bir öğretmendi. Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsü mezunu idi. Disiplin, ciddiyet, eğitim, milli şuur, saygı ve sevgi onun şahsında mündemiçti. Hem çekinirdik hem severdik ve saygıda kusur etmezdik. Ona mahcup olmak bizim için en kötü şeydi. Gerçekten de ilk öğretimde öğretmenin ne denli önemli olduğunu onun şahsında görmüştük.

Necati öğretmen okuyan, araştıran ve akıcı bir dil ile bildiklerini anlatan bir öğretmendi. Milli şuur onun için en önemlisiydi. Bu özellikleri Onu çok değerli kılıyordu. Benim unutulmazlarımdan birisi Necati öğretmenimdi. Eğitim-öğretim hayatımda, akademik hayatımda benim yolumu aydınlatan hocama rahmet diliyorum.

İlkokulu bitirdikten sonra Yunus Emre Ortaokulu'na yazıldım. Burada da çok değerli öğretmenlerimiz oldu. Hepsi de bizlerin iyi yetişmesi için çabalarlardı. O dönemin eğitim anlayışı ne kadar da önemli imiş. Orta okuldaki öğretmenlerimiz çalışmanın ve eğitimin mükemmel temsilcileri idiler. Tek derterleri bizleri iyi yetiştirmektir. Disiplin onlar için çok önemli idi. O tarihlerde ortaokul ve lisede öğrenciler şapka takarlardı. Artık Ortaokulluyduk ve şapkamız vardı. Bize büyüme ve aidiyet hissi verirdi. Bu bir statü idi ve buna halel getirmemek için biz de elimizden geleni yapardık.

Ortaokuldan sonra Karaman Lisesi'nin yolunu tuttuk. Evimize takriben iki km mesafedeydi. Yürüyerek gider gelirdik. Burada da pek çok hocamız oldu. Tarihçimiz Remzi (Külahçı) Hoca idi. Kimseyi çok zorlamaz ama rahat tavırlarıyla öğrenci ile muazzam bir ilişki kurar, öğretmek istediğini mutlaka öğretirdi.

Liseyi bitirdiğim sene yani 1976 yılında üniversite sınavına girdim ve A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ni kazandım. İlahiyat Fakültesi beş yıllık bir fakülteydi. Ankara'da şartlar çok çetindi. Derslerimiz ağırdı. Tabi ki tek derdimiz derslerimiz değildi. Bütün Türkiye'de olduğu gibi kan gövdeyi götürüyordu. İdeolojilerin fiili savaşı yaşıyordu. Her grup haklıyız, başaracağız, Türkiye'yi kurtaracağız diyordu. Kısaca 1980 darbesi öncesinin sıcak atmosferinde hasbelkader kendimizi bulmuştuk. Birkaç ay Dikimevi'nde "Site Yurdu" diye bilinen Atatürk Öğrenci Yurdu'nda kaldıktan sonra Ankara Yüksek Öğretmen Okulu'nun açtığı sınavdan sonra buraya yatılı öğrenci olarak kaydımı yaptırdım. Esasen Yüksek Öğretmen okullarına, Öğretmen okullarından mezun başarılı öğrenciler alınırken mevzuatta yapılan bir değişiklik ile normal lise mezunları da alınmaya başlanmıştı. Son öğrencileri de bizler olmuştuk. Eğitim formasyonu ile ilgili dersleri burada aldık. Büyük eğitimci merhum Rıza Kardaş'ın derslerinden öğrendiklerimiz çok önemliydi ve ileride eğitimci yönümüzü-kişiliğimizi de şekillendirecektir. Hem okula çok yakın olması hem de iâşe ve ibate konusunda sıkıntımızın kalmaması bizim için bir nimet olmuştu. Ayrıca fakülte'deki öğrenimim boyunca İbrahim Kayserilioğlu tarafından verilen burs benim için çok değerliydi. Kendisini rahmetle anıyorum.

A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde o tarihlerde Tefsir-Hadis ve İslam Felsefesi-Kelam adlarıyla iki bölüm vardı. Ben Felsefe-Kelam Bölümü'nü tercih etmiştim. Bu bölümü çok fazla tercih eden olmazdı. Sınıf mevcudumuz 15-20'yi geçmezdi. Fakülte'de gerçekten de işlerinin ehli, çalıştıkları sahanın uzmanı olan hocalar

vardı. En netameli konuları cesaretle ele alırlar ve bizlerle paylaşırlardı. Doğrusu bütün hocalarımızın bilgileri kadar kişilikleri de çok etkileyiciydi. Özellikle akademik hayata atılınca onlardan öğrendiklerimin ne kadar önemli olduğunu anladım. Bilimsel araştırma metodunu, sorgulamayı başta Mehmet Sait Hatipoğlu, Cavit Sunar, Necati Öner, Mehmet Aydın olmak üzere bütün hocalarımızdan öğrendik. 1978’de bir hükümet değişikliği oldu ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulu kapatıldı. Biz de okuldan atıldık. Kurtuluş ve Ahmetler’de bulunan Konya ve Giresun yurtlarında bir süre kaldıktan sonra birkaç arkadaşla birlikte Bahçelievler’de zor-bela bir ev tuttuk. Bir süre de bu evde kaldık sonra 1980 yılında dördüncü sınıf öğrencisi iken Kenan Evren ihtilali oldu. Derslerimiz ağırdı ve mevcut şartlarda çalışma imkânımız da kalmamıştı. Evde altı arkadaş kalıyorduk ve hepimiz baraja takıldık. Yani okulumuz bir yıl uzamış oldu. Bahçelievler’de birlikte olduğumuz arkadaşlarımla çok güzel hatıralarımız oldu. Arkadaşlığımız Türkiye’nin neresinde olursak olalım hep devam etti. Bu evden iki öğretmen, iki profesör ve bir milletvekili çıkaracaktık. Hayatımızın en hareketli günleri geride kaldı ve 1982 yılında fakülteyi bitirdim. Burada İlahiyat Fakültesi’nde dostluk, arkadaşlık, saygı, sevgi ve samimiyetin ne olduğunu da öğrendiğimizi belirtmeliyim. Hepsi de can dostlarımdı. Arkadaşlarımın hemen hepsinin ortak tarafı memleket endişesi taşımalarıydı. Eğitimin yanısıra aynı havayı teneffüs etmenin, aynı şartları yaşamamanın eğitimin bir parçası olduğunu, bunun kişilik oluşumunda ne kadar önemli olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmiş olduk.

O tarihte herkes öğretmen olabiliyordu. Öğretmenliğe müracaat ettim. Bu arada bir arkadaşımın A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’ne asistan (Araştırma Görevlisi) alınacağını bizim de müracaat edebileceğimizi söylemesi üzerine üç arkadaş müracaat ettik ve açılan sınava girdik. Enstitü’nün Müdürü A.Ü. DTCF öğretim üyesi Aydın Taneri idi. Kendisini tanıımıyorduk. Sınavda başarılı olmuştuk. Karaman’da babamın hızarında çalışırken postacı iki zarf getirdi. Birisi öğretmenlik müracaatıyla ilgili Milli Eğitim Bakanlığı’ndan, diğeri Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nden gelmiş. Önce MEB’nden gelen zarfı açtım. Samsun’un Vezirköprü ilçesine öğretmen olarak atanmışım. Diğerinde ise enstitünün açmış olduğu Yüksek Lisans sınavını kazandığım ifade ile gerekli belgeleri göndermem isteniyordu. Meğer Aydın Taneri Hoca bir kimseyi önce Yüksek Lisans’a alır sonra da buradaki başarıya göre asistan almış. Birgün bizi çağırdı ve bizi asistan olarak alacağını, beş yıllık fakülte mezunu olduğumuz için doğrudan Doktora’ya başlama hakkımızın olduğunu ancak önce Yüksek Lisans yapmamızı istedi. Bunun anlamı açıktı. Aksi halde sizi asistan olarak almayacağım demektir. Aydın hocanın bu kararında ne kadar haklı olduğunu yıllar sonra çok daha iyi anladık ve takdir ettik. Yüksek Lisans derslerimin bittiği bir zamanda 1983 Ekim’inde atamam yapıldı. Ben artık kadrolu bir akademisyen adayıydım.

Atamam yapıldıktan sonra henüz İlahiyat Fakültesi öğrencisi olan Hatice Hanım ile nişanlandık ve 1985 yılında da evlendik. Ankara’da iken kızımız Ayşe ve oğlumuz Mehmet Tuğrul dünyaya geldiler. Daha sonra Malatya’ya taşındık ve bir kızımız Aybala Nur da orada doğdu. Eşim bir yandan öğretmenlik yaparken bir yandan da çocukların bakımları ve eğitimlerini büyük bir fedakarlıkla üstlendi. Benim kahrımı çeken tabiatıyla akademik hayatımı kolaylaştıran eşime müteşekkirim. Yıllar yılları kovaladı. Şimdi dünyanın en güzel varlıkları olarak çocuklarım ve üç kız torunum ile birlikte büyük bir aile olduk.

Tarih metodolojisi dersimize Aydın Hoca gelirdi. Müthiş bir tasnif kabiliyeti vardı. Türk Devleti’ni bir bütün olarak gören Kafesoğlu-Osman Turan çizgisinde bir hoca idi. “Türk Devlet Geleneği” adıyla yayınladığı eserini satır satır okuyor, notlar alıyorduk. Son derece kibar ve aristokrat bir yapısı olan hocadan çekinir bizden istediği her ne olursa hemen yerine getirir, en iyisini yapmaya çabalıydık. 1984’de Yüksek Lisansı bitirdikten sonra Doktora’ya başlamıştık. Bahaeddin Ögel, Reşat Genç, Refet Yinanç, Kazım Yaşar Koprıman, Azmi Süslü hocalardan dersler aldık. Aydın Hoca zaman zaman Yahya Tezel, Mim Kemal Öke gibi dışarıdan sahasında tanınmış birçok hocayı da davet eder ve onlara da ders verdirirdi. Meşhur tarihçi Justin McCarthy’yi de getirmiş ve ders yaptırmıştı. Henüz Doktora derslerimiz bitmişti; Aydın Hoca Enstitü Müdürlüğü’nü bıraktı. Mustafa Kafalı Hoca müdürümüz oldu. Benim de Doktora Tez danışmanım oldu. Tez süresinde yılların tecrübesi ve birikimine sahip olan hocamın danışmanlığı benim için çok değerliydi. Önce Necati öğretmenim, Remzi Bey, Mehmet Hatipoğlu, Aydın Taneri ve Mustafa Kafalı çizgisinde, onlardan ve diğer hocalarımdan aldıklarımla çalışan bir akademisyenim işte.

Enstitü’de Doktora yaptığımız sıralarda Tarık Somer Hoca’nın Rektörlük görevi sona ermiş ve Necdet Serin yeni rektör olmuştu. Müesses nizam Enstitü’yü dağıtmaya karar vermiş ve bizi fakültelerde görevlendirmişti. Yani sürgün edilmiştik. Ben de A.Ü. Hukuk Fakültesi’nde görevlendirilmiştim. Burada Gülnihal Bozkurt Hanım’ın sorumluluğuna verilmiştim. Gülnihal Hanım Hukuk Tarihçisi bir Doçent idi. Fikret Eren Hoca da Hukuk Fakültesi’nde görev yapıyordu. Zaman zaman uğrar görüşürdük. Osmanlı Çelebisi, kibar ve samimi bir kimseydi. Bana verdiği destekleri hiç unutmadım. Burada 4-5 sene kadar görev yaptım. Gülnihal Hanım, hukuk tarihi konusunda çok iyi yetişmiş bir akademisyendi. Görüşmelerimizde tarih ve hukuk tarihiyle ilgili konularda konuşurduk. Karşısındakine değer veren ve doğrunun-haklının yanında yer almaktan imtina etmeyen, bilimsel düşüncüyü önemseyen bir insan olarak kendisinden çok şey öğrendim ve destekleri için minnettarım. 1990 yılında tezimi savundum ve Doktor unvanını aldım. O yıl tekrar A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Neşet Çağatay Hoca’ya yardımcı olarak görevlendirildim. Ancak Doktoramı tamamlamıştım ve Araştırma Görevliliğim de sona eriyordu. A.Ü.

Rektörü Necdet Serin ile görüştüm ve kadro talep ettim. Rektör Bey açıkça kadro veremeyeceklerini başımın çaresine bakmamı söyledi.

Kader bizi yine bir yerlere sürüklüyordu. Konya, Kayseri, Burdur ve Bolu'daki üniversiteler nezdinde yaptığım teşebbüslerden bir netice alamadım. Kazım Yaşar Kopraman Hoca ile istişaremin sonunda Malatya İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde münhal bir kadroya müracaat etmeye karar verdim. 1992 yılında burada Yardımcı Doçent Doktor olarak göreve başladım. Malatya'yı daha önce hiç görmemiştim. Mahrumiyet bölgesi olarak düşündüğüm Malatya'nın son derece gelişmiş bir vilayetimiz olduğunu gördüm. Ankara'nın çetin kış şartları yerini mutedil bir havaya bırakmıştı. Hakeza insanları da dost canlısı insanlardı. Malatya'yı çok sevmiştik ve buradan emekli oluruz diye düşünüyorduk. Ancak düşündüğümüz gibi olmadı ve tam üç yıl burada görev yaptıktan sonra yeni kurulan Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı rahmetli Sabri Özyurt Bey'in daveti üzerine Afyon'a geçtim. 1995 yılından 2003 yılına kadar Afyon'da kaldık. Üniversite yeni kuruluyordu. Biz de kolları sıvadık hasbelkader hareketli bir ortamda kendimizi bulduk. Rektörümüz Şahabettin Yiğitbaşı idi. Çok iyi bir insandı. Zaman zaman buluşur uzun tarih sohbetleri yapardık. Gerek Şahabettin Hoca'nın gerekse Sabri Bey'in Tarih Bölümü'nün kuruluşunda büyük desteklerini görmüştüm. Her ikisine de rahmet diliyorum. Rektör Yardımcısı Adnan Şişman Hoca da bir ara Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'nı yürüttü. Ben de yardımcısı idim. Kendisi Yakınçağ Tarihçisi ve o tarihlerde Türkiye'nin en genç profesörlerinden birisi idi. Uşak Üniversitesi ayrı bir üniversite olarak Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden ayrılınca oranın Rektörü oldu. Kendisiyle pek çok şeyi paylaştık. Her zaman müspet bir tavır oldu. Selamet diliyorum.

Afyon'da görev yaparken 1998 tarihinde Doçent oldum. Çocuklar yetişmişlerdi. Büyük kızım Üniversite sınavına hazırlanıyordu. Onun Ankara'da bir üniversiteye girmesini istiyorduk. Böyle bir zamanda G.Ü. Rektörü Rıza Ayhan Hoca idi. G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı E. Semih Yalçın, bir görüşmemizde bölüm için ilan vereceklerini benim de gelmemi istemişti. Enine boyuna düşündük ve Ankara'ya gelmeye karar verdik. 2003 yılıydı. Çok zaman geçmeden ilan verildi ve atamam yapıldı. 2004 yılında da Profesörlük zamanım gelmişti ve bir sıkıntı yaşamadan atamam yapıldı.

Dün gibi... Afyon'dan Ankara'ya geleli 23 yıl geçmiş. Dersler, danışmanlıklar, jüri üyelikleri, bilim kurulları, bilirkişilikler, sempozyumlar, paneller, konferanslar derken yoğun ve hareketli bir hayatımız oldu. Üniversitedeki görevimin yanısıra Atatürk Araştırma Merkezi'nde Cezmi Eraslan Hoca ve akabinde Mehmet Ali Beyhan Hoca'nın başkanlıkları dönemlerinde gerek Yayın Çalışma Grubu'nda gerekse Bilim Kurulu'nda yapılan bilimsel

çalışmalarda/faaliyetlerde yer aldım. Birlikte çalıştığımız bütün bilim insanlarına selamet diliyorum.

Ankara'ya geldikten bir süre sonra Semih Hoca Bölüm Başkanlığı'nı Koprıman Hoca'ya bıraktı. Koprıman Hoca bizim Yüksek Lisans ve Doktora programlarında hocamızdı. Hoca Ortaçağcı idi. Lakin hoca hemen hemen her sahada bilgi sahibi ve her bilgiyi çekinmeden sorgulayan, görüşlerini ortaya koyan birisiydi. Bir konuda ağır eleştirilerde bulunsa bile her zaman bardağın dolu tarafından bakmaya çalışırdı. Gazi Üniversitesi'ne gelmeden önce de yanına gider görüşürdüm. Geldikten sonra aynı bölümde birlikte bulunmak çok farklı bir şeydi. Hocayı yakından tanıma fırsatı buldum. Hoca latife yapmayı sever, zaman zaman celallense de nezaketini bir kenara bırakmazdı. Bana Karamanî diye hitap eder, zaman zaman da takılmak için Fatih Sultan Mehmet'in şu dizelerini okurdu:

“Benimle saltanat lafın idermiş ol Karamanî,

Huda fırsat virürse ger kara yire karam anı.”

Benim için en önemlisi tarih, tarihçilik ve tarih şuuruna dair kendisinden çok şey öğrenmiş olmamdır. Üzerimizde çok emeği olan Koprıman Hocama, onun kullandığı şekliyle ifade edersek “*medyun-ı şükranım*”. Uzun ömürler diliyorum.

Burada bazı hocalarımız çok erken yaşlarda rahmetli oldular. Vahdet Keleşyılmaz, Şennur Şenel, Salim Koca ve Ahmet Elibol'a Allah'tan rahmet diliyorum. Hepsı de çok iyi insanlardı. Yakın teşrik-i mesaide bulunmuş olduğumuz bu hocalarımızın aramızdan ayrılmaları bizleri dilhun etmiştir. Nur içinde yatsınlar.

2018 yılında Gazi Üniversitesi bölündü ve Edebiyat Fakültesi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'ne katıldı. Böylece HBVÜ benim beşinci üniversitem oldu. Artık altıncı üniversitem Emeklilik Üniversitesi olacaktır. Bilim insanının emekli olmaz denir. Koprıman Hoca emekli olduğumu duymuş ve beni aramıştı. Emekli olunca insan tekrar kitaplara sarılıyor ve daha bir zevkle okuyor demişti. Ben de öncelikle dünya klasiklerinden başlayarak yoruluncaya kadar roman okumak istiyorum Allah sağlık verirse.

Saygı ve muhabbetle başta sevgili öğrencilerim olmak üzere bütün hocalarıma, arkadaşlarıma, dostlarıma, kardeşlerime sağlık ve başarılar diliyorum. Hassaten bugün Türkiye'de kayda değer çalışmalarıyla temayüz etmiş akademisyen öğrencilerimden gurur duyduğumu da belirtmek isterim. Vefat etmiş olan bütün hocalarımıza Allah'tan rahmet, hayattakilere uzun ömürler diliyorum.

Bu armağanın hazırlanmasında ve yayınlanmasında takdire şayan bir gayretle emek sarf eden Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Nasrullah Uzman'a tekrar teşekkür ediyorum. Ayrıca Araştırma Görevlisi Fatih Mehmet Nefes ile emeği geçen genç arkadaşlara da teşekkür ediyorum.

Bu armağana kıymetli yazıları-makaleleri ile katkı sağlayan değerli meslektaşlarıma, bilim insanlarına hassaten teşekkür ediyorum. Hepsinin yolları açık, kalemeleri güçlü olsun...

BABAM

Aybala Nur ÜÇGÜL

Babam için birkaç satır yazmak, ailemiz adına üstlendiğim en zor ama en anlamlı sorumluluklardan biri. Bugüne kadar her birimizin hayatındaki her önemli anında en ön sırada duran, bizimle gururlanan babama emekliliği vesilesiyle birkaç satır yazmak benim için tarifsiz bir onur. Onunla aynı üniversitenin çatısı altında olmayı, aynı yolda yürümeyi hayal etmek bile güzeldi; bugün ise onu hep istediği gibi, kendi unvanımla emekli ediyor olmak hayatım boyunca taşıyacağım bir gurur.

İnsanın babasını anlatması gerçekten zor.

Babamın çocukluk ve gençlik yıllarına dair pek çok şeyi, zaman içinde, kısa anlatılardan ya da satır aralarına sıkışmış hatıralardan öğendik. Hayatın ona erken yaşlarda sorumluluk yüklediğini, çalışmanın ve emeğin değerini çok genç yaşta öğrendiğini biliriz. Bunları hiçbir zaman bir yakınma olarak dile getirmedik; belki de bu yüzden, onun hayat karşısındaki duruşu ailemiz için her zaman güçlü bir dayanak, biz çocukları içinse yaşamadan öğrenilmiş bir ders oldu.

Aile, her zaman onun hayatının merkezinde oldu. Beni ilkokuldan üniversiteye kadar her gün okula taşıyan; bugün de aynı sevgi ve merhameti torunlarına gösteren bir baba ve dededir. Ramazan gecelerinde bizimle sabaha kadar oyun oynayan, şimdi de torunlarıyla her an kovalamaca oynamaya hazır, ruhu hep çocuk kalan bir insandır. Annemle her gün aynı sofrada oturur, gününü anlatır, yaşadıklarını paylaşırdı. O sofralar bizim için yalnızca bir yemek zamanı değil; konuşmanın, dinlemenin ve birlikte olmanın kıymetini öğrendiğimiz anlardı.

Ailesi söz konusu olduğunda hassasiyeti hep aynıdır. Sevdiklerine dair en küçük bir endişeyi bile ciddiye alan, kaygısını yüksek sesle değil; sahiplenerek yaşayan biri. Sevgisini büyük sözlerle ifade etmez; ama onun her zaman orada olduğunu, her daim yanımızda durduğunu biliriz.

Bunu en iyi hatırladığım anlardan biri, bir kurs çıkışı eve dönerken yaşadığım zor bir gündür. Babamın beni çok nadir olarak almaya gelmediği bir kurs çıkışı Güvenpark patlamasına yakalandım. Kısa süre sonra babam aradı; telaşlı bir sesle almaya geleceğini söyledi, ama her yeri kapatmışlardı gelemedi. Taksiler durmadı, otobüsler almadı. Uzun bir yürüyüşün ardından eve vardığımızda, annemle babamın kapıyı açtıkları an hala gözümün önündedir. İkisi de endişeli, ikisi de korkmuştu. Babam beni sımsıkı sardı. O an, onun ne kadar derinden sevdiğini ve ne kadar hassas bir kalbi olduğunu bir kez daha anladım. Benzer bir telaş, abimin deprem bölgesinde olduğu günlerde de yaşadı. Her

sallantı haberinde hop oturup hop kalkıyordu. Sürekli arıyordu ve sonunda oğlu yanına geldiğinde rahatlamıştı.

Aynı hassasiyeti şimdi ise torunlarında görebiliyoruz. Onlara olan sevgisini öyle içten ve doğal gösteriyor ki, bir kız çocuğunun dedesine “Gıbışş, beni kovala” diye seslenebilmesi bile onun ne kadar sevecen ve samimi bir dede olduğunun en güzel göstergesi.

Elbette en kıymetli çocuğu benim; bunu söylemeden geçemem ☺ Abim ve ablamın evden ayrılmasının ardından uzun süre evin tek çocuğu gibi kaldım. Okuldan alma-okula bırakma saatlerinde, annemin evde olmadığı baba-kız günlerinde çokça vakit geçirdik. Sabahları ben daha inmeden arabaya iner, arabayı ısıtır, sonra beni çağırırdı. Huysuz olduğum günlerde şakalar yapar, beni güldürmeye çalışırdı. Sınav günlerimde mutlaka yolda “Kör Ahmet” dinletir, aldığım iyi notları buna bağlardı. Annemin olmadığı günlerin klasiği olan salçalı makarnayı yapar, çayımızı kahvemizi eksik etmezdi. O günlerde hem baba hem anne olmaya çalıştığımı şimdi daha iyi anlıyorum.

Babam yalnızca iyi bir baba, iyi bir eş ya da iyi bir dede değil; aynı zamanda iyi bir eğitimcidir. Onun için eğitim, yalnızca bilgiyi aktarmak değil; öğrenciyi ciddiye almak, emek vermek ve hayat tecrübesini paylaşmaktır. Yıllar boyunca ders anlattığı amfilerde, rehberlik ettiği öğrencilerde ve kurduğu akademik ilişkilerde bu yaklaşımı görmek mümkündür. Bir eğitimci olarak ardında bıraktığı en kıymetli şey, yalnızca anlattıkları değil; temas ettiği hayatlarda bıraktığı izdir. Bu izler, emekli olsa da dokunduğu herkese yol göstermeye devam edecektir.

Farklı disiplinlerde yürümüş olsak da, babamın bir akademisyen olarak yıllarını verdiği bu kurumda benim de akademik hayata adım atmış olmam, babamın izinden gidiyor olmam benim için yalnızca bir tesadüf değil, bir mirasın devamı gibi. Aynı kurumda, farklı alanlarda ama aynı emeğin ve sorumluluğun izini taşıyorum.

Babamın emekliliği akademiye bir veda değil; geride bırakılmış güçlü bir mirasın, yetiştirilen nice öğrencinin ve örnek alınacak bir akademik hayatın özetidir. Ailesi olarak gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz ki, onun en büyük başarısı unvanları değil; kurduğu bağlar, verdiği emek ve bizde uyandırdığı gurur.

İyi ki onun evladınız.

İyi ki hâlâ ondan öğrenmeye devam ediyoruz.

Seni çok seviyoruz, baba...

BİLİMSEL YAZILAR

PROF. DR. MUSTAFA TURAN'IN ÖZ GEÇMİŞİ VE ESERLERİ

Prof. Dr. Nasrullah UZMAN*
Arş. Gör. Fatih Mehmet NEFES**

Prof. Dr. Mustafa Turan, 1959 yılında Karaman'da doğdu. Babası Mehmet Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Karaman'da geçiren Mustafa Turan, ilköğrenimini Cumhuriyet İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Yunus Emre Ortaokulu'nda, lise öğrenimini ise Karaman Lisesi'nde tamamladı.

1976 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne giren Mustafa Turan Ankara Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak 1982 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Kelâm Bölümü'nden mezun oldu. Lisans bitirme tezini, Prof. Dr. Mehmet Sait Hatipoğlu danışmanlığında “Üç Makale Çerçevesinde Abdullah Cevdet ve Celal Nuri Çatışması” başlığıyla hazırladı. 1983 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik görevine başladı. 1984 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ahmet Uğur danışmanlığında hazırladığı “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketlerinin Başlaması ve Bu Hareketler Karşısında Medrese ile Ulemanın Durumu” başlıklı tez ile bilim uzmanı unvanını aldı. 1990 yılında ise aynı enstitüde Prof. Dr. Mustafa Kafalı danışmanlığında hazırladığı “Aydın Vilayetinde Yunan Mezalimi ve Tepkiler (1919-1923)” adlı çalışmayla Doktora eğitimini tamamladı.

Doktora öğrenimini tamamlamasının ardından 1992 yılında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yardımcı Doçent Doktor olarak göreve başladı. 1995 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne geçti. 1998 yılında Doçent unvanını alan Mustafa Turan, 2003 yılında Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'na atandı ve 2004 yılında Profesör Doktor oldu.

Görev yaptığı üniversitelerde birçok idarî görev üstlenen Prof. Dr. Mustafa Turan Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde Fen-Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcılığı, Tarih Bölüm Başkanlığı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Başkanlığı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 2012-2013 yıllarında Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanlığı görevini üstlenen Turan,

---

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nasrullah.uzman@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4245-1649.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatih.nefes@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5936-8588.

TÜRKİYE’DE NÜFUSBİLİMİ (DEMOGRAFI) VE TARİHİ DEMOGRAFI ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU*

Giriş

İnsan nüfusunun gelişimini, sayısal yoğunluğu ve dağılımıyla inceleyen bir bilim dalı olarak *Nüfusbilim (Demography)*, kendine özgü geliştirdiği kavram ve yöntemlerle, yaş ve cinsiyete göre sınıflandırılan nüfusu, doğum ve ölüm oranları yanında, bölgesel ve uluslararası göç verileriyle birlikte ölçümlemeye çalışır.¹

Nüfus olgusu, her dönemde ve her toplumda dikkatle izlenmiştir. Ancak bunun kuramsal biçimde ele alınarak, 19. yüzyıl siyasî ve toplumsal düşünce yapısını etkileyecek temel bir gerçeklik haline gelmesi, büyük oranda *Thomas Robert Malthus*’un (1766-1834) çalışmaları ile mümkün olmuştur. Malthus, toplumun gelişimine ve geleceğine nüfus olgusunun tesirini ortaya koyan çalışmaları ile Sanayi devrimi ve Demokratik devrimlerin ilerleme yönünde yarattığı iyimser havayı dağıtmış, ilmi ve siyasi dikkatleri nüfus sorunları üzerine çekmiştir. O bir matematikçi olarak açıkça, nüfusun doğal gücünün insanın geçimi için üretim yapan kuvvetten daha büyük olduğunu göstermeye çalışmıştır. Buna göre; nüfus artışı denetim altına alınmadığı normal şartlar altında, geometrik bir hızla artarken, besin kaynakları ise aritmetik dizilimde artmaktadır. Toplumların huzur ve mutluluğu ise her şeyden önce sahip oldukları nüfuslarıyla, erişebildikleri gıda maddeleri arasındaki orana bağlı bulunmaktadır.²

Nüfusun gelişim tarihçesini konu edinen “*Tarihî Demografi*”nin, tarih biliminden ayrı bir disiplin olarak doğup gelişmesi, ancak II. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelir. 1950’lerde modern demografinin kavram ve tekniklerinin, Fransız bilim adamları tarafından tarihsel malzemeye uygulanmasıyla bir bilim dalı olarak temayüz etmiş, o zamandan beri kaydettiği gelişme ve birikim, *Malthusçu* ve diğer yaklaşımların yarattığı kaygılarımızı da nesnel bir zemine oturtmuştur. Bu noktada, *Anneles Okulu*’nun öncüsü, *Fernand Braudel* (1902-1985)’in Akdeniz eksenli imparatorlukların ve medeniyetlerin uzun zaman dilimleri aralığındaki toplumsal, iktisadî gelişimini ele aldığı çalışmalarını, tarihî demografinin öncü çalışmaları olarak zikretmek gerekir.³ Bütün bunlara bağlı olarak, tarihî demografi şu anki haliyle hem disiplinler arası

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü. gundogdu@humanity.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9171-6965.

¹ Philip Rees, *International Encyclopedia of Human Geography*, 2020, s. 239-256.

² Bkz. Thomas Robert Malthus, *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*, çev. S. Sezgin, Dergâh Yayınları, İstanbul 2022.

³ Bkz. Fernand Braudel, 2. *Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1-3*, çev. M. A. Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2017.

MISIR'DA ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN KÖKLERİ VE CEMAL ABDÜLNASIR DÖNEMİNDE PAN-ARABİZİM

Prof. Dr. Abdullah ÖZDAĞ*

Giriş

Ortadoğu'nun modern siyasi tarihini şekillendiren en güçlü olgularından biri olan Arap milliyetçiliği, aynı zamanda bölge üzerindeki toplumlarda bir kimlik arayışı ve kültürel uyanmaya da neden olmuştur. Bu söylem entelektüel tartışmalarda, imparatorluk karşıtı söylemlerden bağımsız yeni devletlere, kitleleri harekete geçiren etkin bir akım olarak görülmüştür. Dolayısıyla Arap milliyetçiliği, inancın ve geleneğin şekillendirdiği Arap kabilelerin kendine özgü yerel doğası ile Batıyla olan ilişkilerinin harmanlandığı karmaşık bir olgudur. Tarihsel olarak Arap milliyetçiliği, 19. yüzyıldaki kültürel uyanışa (Nahda) ve hatta Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabalarına tepki gösterilen yüzyılın son çeyreğine kadar götürülebilir. Bu dönemde kimlik bilinci politik söylemlerin ötesinde kültürel bilincin inşası amacına yönelik olmuştur. Ancak 1908 devrimi sonrasında siyasi temsil ve Arapça'nın öncelenmesi meseleleri kimlik siyasetinin doğmasına neden olmuştur¹. Bu bağlamda milliyetçilik, başlangıçta imparatorluk içi bir reform talebi ve kültürel özerklik arayışı iken, I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki emperyalist paylaşımlarla birlikte radikal bir bağımsızlık ideolojisine dönüşmüştür.

Teorik açıdan bakıldığında, Arap milliyetçiliği kimlik olgusu üzerinde köklü bir değişimi ifade eder. Osmanlı dönemi dâhil geleneksel Arap toplumunda yaşamı şekillerinden referans noktaları İslam iken 20. yüzyılın başlarında bu durum ulusa ve dile kaymıştır. Arap milliyetçiliği Levant bölgesindeki Hristiyan Arapların öncülüğünde seküler bir karakter kazanmasına rağmen köklerini Arap İslam tarihine yaslamak zorunda kaldı. Bu yönüyle modern zamanlarda Arap milliyetçiliği birçok Arap entelektüel tarafından böyle bir ikilemle ele alınmaya çalışıldı². Dolayısıyla Arap milliyetçiliği, seküler bir hareket olarak tanımlansa da, meşruiyetini ve duygusal gücünü büyük ölçüde İslami mirastan ve tarihten almıştır³. Arap milliyetçiliğinin teorik gerilimlerinden biri de, "vatan" ile "ulus" kavramları arasındaki çatışmadır. İdeolojik olarak, Arap milliyetçileri hali hazırda var olan devlet sınırlarını Batılı emperyal ülkelerin faaliyetleriyle ortaya çıkan

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, abduallahozdag1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5775-8264.

¹ Mahmoud Haddad, "The Rise of Arab Nationalism Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 1994, 26(2), s. 201-202.

² Richard H. Pfaff, "The Function of Arab Nationalism", *Comparative Politics*, 1970, 2(2), s. 148-150.

³ Martin Kramer, "Arab Nationalism: Mistaken Identity", *Daedalus*, 1993, 122(3), s. 175-176.

ORTDOKSİNİN İNŞASI, ÇOĞULLUĞUN TASFİYESİ AÇISINDAN 325 İZNİK KONSİLİ

Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU*

Hristiyanlık tarihinde son derece önemli bir yer işgal eden ve 325 yılında toplanan İznik Konsili, kilise tarihçileri tarafından çoğunlukla doğru inancın yani ortodoksinin tespit edildiği ve Hristiyanların birliğinin sağlandığı bir dönem olarak sunulur. Bu anlatıya göre Konsil toplanmış, özellikle Arius'un fikirleri etrafında ortaya çıkan muhalefet ortadan kaldırılmış, gerçek inanç tespit edilmiştir. Bu kurgu inanç konforu açısından uygun olsa da tarihin olağan akışına uygun değildir. Bu bakış, tarihi günümüzden geçmişe doğru okumayı yani sonuçlarına bakarak olayı ortaya koyma gibi bir yaklaşım tarzını ifade eder.

Dinler Tarihi noktayı nazarından bakıldığında İznik Konsili sadece itikat tespiti anlamına gelmez. Bu konsil aynı zamanda çoğulluğun ortadan kaldırılmasıdır. Hakikatin tespit edilip ilan edilmesinden ziyade, hakikatin teke indirgenip birliğin, özellikle siyasi birliğin sağlanmaya çalışılmasıdır. Sonuçta İznik Konsili sadece dini bir olay değil, sosyolojik, siyasi ve inançlarla ilgili boyutları olan büyük bir toplantıdır.

Bu çalışma, İznik Konsili'nin teolojik bir sorunun çözülmesi amacıyla toplandığı, burada alınan kararların kısa sürede ve sorunsuz biçimde bütün Hristiyan dünyasında benimsendiği yönündeki indirgemeci kabulün tarihsel açıdan problemli olduğunu da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tarihsel veriler, İznik Konsili'nde alınan kararların genele şamil hale gelmesinin, uzun süreli tartışmalar, yoğun muhalefetler ve kesintisiz mücadelelerle şekillendiğini göstermektedir. Arius etrafında gelişen tartışmalar da yalnızca teolojik farklılıklara indirgenemez; bu tartışmalarda piskoposlar arasındaki nüfuz mücadelesi, yerel kiliselerin konumları ve imparatorlukla kurulan ilişkiler belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla İznik Konsili, saf bir inanç meselesinden ziyade, teoloji ile iktidarın kesiştiği bir alan olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada, İznik Konsili öncesinde ortaya çıkan teolojik tartışmalar ve farklı Hristiyan topluluklar, “sapkınlık” (heresy) kategorisi üzerinden değerlendirilmeyecek; aksine erken dönem Hristiyanlığının tarihsel bağlamı içinde şekillenen doğal ve meşru bir inanç çeşitliliğinin tezahürleri olarak ele alınacaktır. Bu yaklaşım, İznik öncesi dönemin çoğulcu yapısını görünür kılmayı ve sonradan inşa edilen ortodoksi söyleminin tarihsel sınırlarını tartışmayı

---

* Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Din Bilimleri Dinler Tarihi Anabilim Dalı, eroglu@divinity.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2642-3154.

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA BODRUM KAZASI'NDA TOPLUMSAL YAPI: NÜFUS DEFTERLERİ İŞİĞİNDA LAKAP, UNVAN VE MESLEKLER

Prof. Dr. Ahmet YİĞİT*

Giriş

Bodrum Kazası nüfus defterlerinden ilki olan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS_d 3119 numaralı defter H.1246 / M.1830 yılında düzenlenmiştir. Arşivde 212 poz olarak çekimi yapılmış elektronik ortama yüklenmiş araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. *Der Livâ-i Menteşe* kaydıyla tutulmuş ve ilk kaza olarak Gökabad Kazası kaydedilmiştir. Bodrum Kazası kayıtları 147. sayfada Tersane Mahallesi ile başlayıp 210. sayfada kale görevlileri ile son bulmaktadır. Yazım özensiz olup imlada birçoğu katipten kaynaklı hatalar mevcuttur. Örnek olarak Umurca Mahallesi Umur Kaça, Kiliselik Mahallesi Keserlik olarak yazılmıştır. Düzenli olarak diğer defterlerde olduğu gibi hane numaraları, lakaplar tutulmamıştır. Yazım hataları oldukça fazladır. Kaydı tutan mukayyidın alana yani Bodrum'a gidip yazmadığı izlenimi uyanmıştır. Hane numaraları düzenli verilmemiştir. Çoğu yerde hane numarası verilmemiş, bazı yerlerde de yazılan kişinin yanına hane numarası konmuştur. Fakat kayıtlara bakıldığında aradaki yazımlardan hangilerinin hane olarak kabul edildiğini tespit etmek her zaman için mümkün değildir. 1830 yılı yazımı devlet açısından vergiye tabi, askerlik açısından tespit, doğum, ölüm ve nakle tabi tutulanlara yönelik çalışmadır. Bu açıdan defterde nüfus yazım nizamnamesine uygun olarak daha sonraki süreçte ölenlerin üzerleri kırmızı kalem ile fevt yazılıp çizilmiş ve ölüm tarihleri not olarak düşülmüştür. Askerlik için yaşları 9 olanlar H.1250/M.1834 yılı, yaşları 10 olanlar için de 1249/1833 yılı notu düşülmüştür. Bu durum, askerlik için 13 yaşındaki çocukların uygun kabul edildiğini göstermektedir. Yaşları 40 olarak kaydedilenler için de kırmızı ile müsinn 49 yani 1249/1833 yılı yazılarak 43 yaşın askerlik için yaşlı kabul edildiği anlaşılmaktadır. Yazımdan sonraki süreçte doğan erkek çocuklar nizamnameye uygun olarak babalarının isimlerinin altlarına doğum tarihleri ile kaydedilmiştir. Nakil olanların isimlerinin altına yine kırmızı ile nakil olarak yazılmış bazılarında da nakil edildikleri yerler not edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS_d 3126 numaralı defter 21 Cemaziyelevvel 1251/14 Eylül 1835 tarihinde tutulmuştur. Tamamı Bodrum Kazası kayıtları olup 19x49,5 cm

---

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ayigit39@hotmail.com, ORCID: 0003-3697-538X.

ANTEP SAVUNMA KOMUTANI ÖZDEMİR BEY'İN HATAY-YAYLADAĞI'NDAKİ FAALİYETLERİ (Mayıs- Temmuz 1921)

Prof. Dr. Ali ARSLAN*

Giriş

Bugün Türkiye'nin en güneyinde bulunan Yayladağı, dünyanın en stratejik denizlerinden biri olan Akdeniz'in doğusunda sıradağların en önemli kavşağında bulunmaktadır. Yayladağı, Antakya ile Şam-Kudüs arasında zorlu ama en kestirme yol üzerinde olup, bundan dolayı tarihi de çok eskilere dayanmaktadır. Yayladağı, bütün büyük güçlerin hedefi olan bir bölgede bulunmaktadır.

Yayladağı sırasıyla; Eski Mısırlılar, Hititler, Asurlular, kısa bir süre İskitler, Babiller, Persler, Makedonlar, Romalılar, Sasaniler, Doğu Romalılar, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Haçlılar, Eyyübiler, Memlûklular ve Osmanlılar gibi büyük devletlerin hâkimiyeti altında kalmıştı¹.

24 Ağustos 1516'da Haleb'in kuzeyindeki Mercidabık'ta yapılan savaşı kazanan Osmanlılar, Antakya ve civarına hâkim olmuşlardı. Osmanlılar, 1516'da Şam ve bütün Doğu Akdeniz sahillerini, 1517'de de Mısır'ı ele geçirerek Memlûkluların varisi olmuşlardı. 1522'de yapılan tahrirata göre Önyasya'daki eski Memlûklu Devleti'nin toprakları Şam Eyaleti olarak kaydedilmişti. O dönemki adı Cebel-i Akra olan Yayladağı'nın, Antakya kazasına bağlı bir nahiye olması kararlaştırılmıştı.

Bir süre sonra, 1549 yılında, Osmanlı Devleti'nde yapılan idari düzenleme ile Halep Sancağı, Şam Eyaleti'nden ayrılmış ve müstakil olarak bir beylerbeylik haline getirilmişti. Halep Eyaleti'nin merkezi Halep ve merkez sancağı da Halep Sancağı olmuştu. Antakya'ya bağlı olan Cebel-i Akra da, Halep Sancağı'na dâhil edilmişti. Cebel-i Akra, 1616 yılında Antakya kazasına bağlı nahiyelerden birisi olmuştu. Uzun süre bu şekilde devam eden Yayladağı'nın idari yapısında daha sonra değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır. Mesela 1811 yılında Yayladağı'nın Cebel-i Akra ve Ordu olarak iki nahiyeye ayrıldığı resmi kayıtlarda mevcuttur. Diğer bir ifade ile Yayladağı, Halep Eyaleti'nin Halep Sancağı dâhilindeki Antakya kazasına bağlı olarak Cebel-i Akra ve Ordu adlarıyla iki nahiye haline getirilmişti. Böylece Ordu adının Yayladağı için resmen kullanılmasına başlanmıştı.

Tanzimat Dönemi'nde yapılan düzenleme ile Ordu nahiyesinin, 1867 Halep Salnamesi'ne göre, Halep'in Cisir-i Şuğur kazasına bağlandığını

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, arslanal@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9616-3933.

¹ Ali Arslan, "Yayladağı'nın Kısa Tarihçesi", *Millî Mücadele'nin En Güney Cephesi ve Son Kongresi: Yayladağı*, (Editör Ali Arslan) Usûl Yayınları, İstanbul 2022, s. 13-15.

VOLTAIRE, TÜRKLER VE FERNEY SAATLERİ

Prof. Dr. Bahri ATA*

Giriş

Voltaire (1694-1778) adıyla tanınan François-Marie Arouet, Türkçe tarih ders kitaplarında Fransız İhtilâlini hazırlayan ve Atatürk'ün “bilimsellik ve akılcılık” açısından etkilendiği düşünürlerden biri olarak yer edinmiştir¹.

1798'de Reisülküttap Ahmed Âtuf Efendi'nin lâyihasında, Fransız ihtilalinin nedenlerini açıklarken,

*"Volter ve Russo dimekle ma'rûf ve meşhûr olan zındıkların ve anlar misillü dehrîlerin hâşâ sümme hâşâ sebb-i hazerât pâk dâmenân-ı enbiyâ ve kadhü zemm-i mülûk-i kübrâdan cemî-i edyânı ref ve ilgâ..."*² istediklerini yazmıştır.

Ölmez'e göre bu ifadeler, Ahmed Âtuf Efendi'nin o yıllardaki siyasi pozisyonundan ve dahil olduğu grubun özelliğinden kaynaklanmaktadır³. İhtilâlin nedenlerinin sadece bu düşünürlerin görüşleri ile açıklanması ayrıca Fransız toplumunun sosyal ve ekonomik durumuna dikkat çekilmemesi bu pozisyonla ilgili olsa gerektir. 1847'de askerî hastaneyi ziyaret eden İskoçyalı seyyah Charles Macfarlane burada -asistanları Müslüman Türk olan- bir İtalyan başhekimin Voltaire'in romanlarını çevirdiğini yazmıştı⁴. Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet'inin* 6. cildine Ahmed Âtuf Efendi'nin lâyihasını alması, 1865 yılı ve sonrası Voltaire'e ilişkin Türkçe literatürün artmasıyla ilgili de olabilir. Gerçekten Encümen-i Daniş'in harici üyelerinden Sahak Ebru, Voltaire'in (1731) *Historie de Charles XII* (İsveç Kralı Demirbaş Şarl) adlı kitabı Osmanlı'nın yakın tarihiyle doğrudan ilgili olduğu için Türkçe'ye çevirdi. Daha sonra Münif Paşa, Edhem Pertev Paşa, Direktör Âli Bey, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Şemseddin Sami, Necip Nadir gibi Osmanlı aydınları, Voltaire'in bazı eserlerini çevirdiler ve hakkında mecmualarda yazılar yazdılar⁵. Beşir Fuad, intiharından bir ay önce 1886'da üstadı kabul ettiği Voltaire'in biyografisini tamamladı⁶.

* Gazi Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Tarih Eğitimi, bahriata@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2214-0560.

¹ Ali Hocaoğlu ve diğerleri, *Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12*, Devlet Kitapları, Ankara 2022, s. 18.

² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet (Tertib-i Cedid)* Yay. haz. Sadık Emre Karakuş ve Murat Babuçoğlu, TOBB Kültür Yay, Ankara 2017, s. 1887.

³ Adem Ölmez, “Batıyı anlatan ilk Osmanlı metinlerinde “Batı bilgisi”nin yorumlanması”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2020, c. 6, s. (11), s. 182.

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 4. Baskı, Yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul 2003, s. 233.

⁵ M. Orhan Okay, *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad*, Dergâh Yayınları, İstanbul (tarihsiz), s. 31.

⁶ Okay, a.g.e., s. 181.

GENEL HATLARI İLE SAFEVÎ TARİH YAZIMI, MÜELLİFLERİ VE ESERLERİ

Prof. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU*

Giriş

Safevi Devleti, Bayburtlu, Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Tekelü, Zülkadir, Afşar, Kaçar ve Varsak Türkmen aşiretlerinin desteği ile İsmail Mirza tarafından 16. yüzyılın başında 1501 tarihinde kurulmuştur. Devletin tesisi ile “Şah” unvanını alan İsmail Bahadır Han, On İki İmam Şiiliğini resmi mezhep olarak kabul etmiş ve İran coğrafyasının da süratle Şiileşme süreci böylece başlamıştır.¹ Safevi Devleti’nin kurulmasının ardından kalabalık sayıda göçebe ve köylü Türk toplulukları da İran’a göç etmişlerdir.²

Safevi Devleti’nin kuruluşu Türk ve İslâm tarihinde gerçekten önemli bir olaydır. Bunun en mühim neticesi, İslâm âleminin merkezinde yeni bir âlemin meydana gelmiş olmasıdır. Başlıca vasfı Şiilik olan bu âlem, varlığını zamanımıza kadar devam ettirmiştir. Safevi Devleti’nin kurucu unsuru ve aynı zamanda On İki İmam Şiiliğinin taraftarları, Kızılbaş adı ile anılan Anadolu Türkleridir.³ Merhum F. Sümer, kaynak niteliğindeki kıymetli eserinde Safevi kroniklerine dayanarak Anadolu coğrafyasını yurt tutan Türkmen aşiretlerinin İsmail Bahadır Han Erzincan’da iken ona katılmalarını ve bu aşirete mensup beylerin devletin kuruluşunda aldığı önemli görevleri tespit edip ilim âlemine sunmuştur.

Safeviler (1501-1736), 235 yıl boyunca İran ve Azerbaycan coğrafyasında ayakta kalmışlar, coğrafya ve tarihî arka plan sebebiyle Şah I. Abbas devri istisna kabul edilirse umumiyetle kabile konfederasyonu şeklinde yaşamışlardır. Modern ve merkezî bir imparatorluk olmada Osmanlılar ve Habsburgların gerisinde kalan Safeviler, kültür ve medeniyet sahalarında özellikle 1587-1629 yılları arasında hüküm süren Şah Abbas devri başta olmak üzere şehirleri mimarî yapılarla süslemeye, yeni yollar, köprüler, medreseler, hamamlar, hastaneler, kervansaraylar ve sanat eserleri vücuda getirmeye çalışmışlardır. Ticaret hususunda ise ipek sayesinde dokumacılık başta gelen sektör olmuştur. Tabii edebiyat ve tarih alanında da hatırı sayılır bir gelişme yaşanmıştır. Şiir, minyatür ve tarih yazıcılığı bu bağlamda ilk akla gelen sahalar olmaktadır. İşte biz de bu yazımızda genel hatlarıyla Safevi çağındaki tarih yazıcılığı ve bu devre ait tarih eserleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, aydogmusoglu@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4220-4696.

¹ Roger Savory, *Iran Under the Safavids*, Cambridge University Press, 1980, s. 25-27.

² Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara, 1999, s. III.

³ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 1.

ALMANYA’NIN AVUSTURYA’YI İLHAKININ (ANSCHLUSS) TÜRK BASININA YANSIMALARI (1938)

Prof. Dr. Çağatay BENHÛR*
Sema ÇİVİCİ**

Giriş

Avrupa kıtasının siyasi haritası, yirminci yüzyılın ilk yarısında neredeyse kesintisiz bir dönüşüm sürecine sahne olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkım ve ardından imzalanan barış antlaşmaları, yalnızca devletlerin sınırlarını değil aynı zamanda uluslararası ilişkilerin de dengelerini sarsmıştır. Nitekim bu düzen, daha en başından itibaren kırılgan bir yapı arz etmiş ve zamanla çözülme emareleri göstermeye başlamıştır. Bu çözülmenin çarpıcı tezahürlerinden biri ise Adolf Hitler’in önderliğinde yükselen Nasyonal Sosyalist ideolojinin Almanya’yı yeniden bir güç haline getirme yönündeki çabasıdır. Bu çabaların somut yansımalarından biri 12 Mart 1938’de Avusturya’nın Almanya tarafından ilhak edilmesidir. Anschluss olarak adlandırılan bu gelişme yalnızca iki Alman ulusun birleşmesi değil, Avrupa’da yaklaşmakta olan büyük savaşın habercisi niteliğinde önemli bir gelişme olarak tarihe geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Almanya, askeri ve siyasi açıdan büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. 1918’deki ateşkesin ardından kurulan Weimar Cumhuriyeti ile gerçekleşen rejim değişikliği, Alman toplumunda 1933 yılına kadar devam edecek olan derin bir kutuplaşma yaratmıştır¹. Kırılgan bir yapıya sahip olan yeni rejim, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile sarsılmış; söz konusu kriz, Alman siyasi kültüründeki mevcut ayrımları yeniden görünür hale getirmiştir. Ortaya çıkan tablo 1919’da kurulan siyasi düzene karşı bir tepkinin doğmasına yol açmıştır². Bunun yanı sıra, 28 Haziran 1919’da imzalanan Versay Antlaşması, uzlaşma için oldukça cezalandırıcı olmakla birlikte Alman toplumuna ancak asgari düzeyde bir toparlanmayı mümkün kılmaktaydı. Nitekim Almanya, antlaşma gereği topraklarının %13’ünün terk etmek zorunda kalmış, ordusu ciddi ölçüde sınırlandırılmış ve sanayi üretimine de kısıtlamalar getirilmiştir³. Diğer yandan, savaşın yegane sorumlusu olarak ilan edilmesi, Alman halkında derin bir öfke ve onur kırıklığı yaratmıştır. Ülkeye yüklenen ağır savaş tazminatları da ekonomik yapıyı felce uğratmış, enflasyon oranları

* Konya Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cbenhur@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0962-9038.

** Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, semacivicii@gmail.com, ORCID: 0009-0009-0553-8356.

¹ İlkin Başar, *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s.61.

² Colin Storer, *Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi*, Çev. Sedef Özge, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.205.

³ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 267.

TÜRKİYE’NİN İLK KALKINMA PLANINDA BELİRLENEN YENİ NÜFUS POLİTİKASI

Prof. Dr. Erdal AKSOY*

Giriş

Geçmişten günümüze kadar nüfus konusu askeri, siyasi, dini, ekonomik ve sosyal olmak üzere çeşitli nedenlerle önemini koruduğu, bundan sonrada önemli bir mesele olarak var olacağı görülmektedir. Devletler, nüfusun büyüklüğünü, yapısını ve dağılımını doğrudan etkileyecek şekilde bir takım tedbirler almakta ve programlar hazırlamaktadır. Nüfus politikası adı verilen bu tedbirler ve programların devletler tarafından dönem dönem farklı şekilde uygulanmaktadır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar ülkemizde uygulanan nüfus politikaları incelendiği zaman üç farklı yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, nüfus artış hızını arttırmaya yönelik politikaların izlendiği dönem (pronatalist) (1923-1955), ikinci dönem nüfus artış hızını azaltmaya yönelik politikaların izlendiği dönem (antinatalist) (1955-1985), üçüncü ve son dönem ise antinatalist politikaların yerleşmiş olduğu, aile planlaması kavramının Anayasa’da yer aldığı 1985 ve sonrasındaki dönemdir.¹

Nüfusa dair izlenmesi planlanan politikalar ister artış hızını arttırmaya ister azaltmaya yönelik olsun, sonuçları kısa sürede ortaya çıkmamaktadır. Örneğin, nüfusun arttırılmasına yönelik tedbirlerin, uygulamaya koyulduktan yaklaşık 15 yıl sonra sonuçları alınmaktadır. Bu nedenle politikalar tasarlanırken orta ve uzun vadeli bir perspektifle durumun ve beklentilerin analiz edilmesi önem arz etmektedir.²

Nüfusu arttırıcı politikanın (pronatalist) uygulandığı 1923-1955 arası dönemde nüfusun artışı, eğitimi, sağlığı, istihdam olanaklarını; değişik nedenlerle ülkeye göç edenlerin sosyal sisteme uyumu ile nüfusun mekânsal dağılım sorunlarının çözümü olmak üzere nüfus politikasının çok boyutlu olarak ele alındığı görülmektedir. Nüfus sorununun ulusal politika olarak ele alınarak çözülebileceği kabul edilmiştir. Bu amaçla ülke nüfusunun arttırılmasını, milletin sağlığının korunmasını, ölümlerin azaltılmasını, gençlerin üretim için yetenekli

---

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, erdal.aksoy@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8814-0603.

¹ Erdal Aksoy, “1919-1955 Yılları Arasında Türkiye’nin Nüfus Yapısı ve Uygulanan Nüfus Politikaları”, *Türkiyat Araştırmaları*, yıl 13, sayı 24, 2016, s. 27–30.

² Adnan Güriz, *Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, Ankara 1975, s. 12.

GERMİYAN SARAYI’NDAN HÜKÜMET KONAĞINA: ESKİ KÜTAHYA SARAYI’NIN TARİHÇESİ HAKKINDA BİR DENEME

Öğr. Gör. Halil ÖLMEZ*
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ**

Giriş

Tarihi oldukça eskilere dayanan ve Roma ile Bizans dönemlerinde Asya Eyaleti’nin önemli merkezlerinden olan Kütahya, Texier’in aktardığı fakat bugün geride herhangi bir iz kalmayan kaledeki kilisenin kriptasından çıkartılan lahitte yer alan metinden anlaşıldığına göre zaman içinde bu eyaletin merkezliğine de yükselmiştir¹. Hatta Kütahya Kalesi’nin Bizans döneminde şehre hâkim bir tepe üzerinde öncelikle bir şato inşa edilmesi ardından bunun sur içine alınmasıyla oluştuğu da bilgilerimiz arasındadır². Kütahya’nın bu önemi Türk hakimiyeti sürecinde de devam etmiş görünmektedir. Özellikle Germiyanoğulları döneminde Kütahya, bir kültür şehri ve Türkçe’nin büyük bir gelişim gösterdiği saha olarak öne çıkmıştır³. Türk hakimiyet sürecinde önceleri bir serhat şehri olan Kütahya’nın zamanla gerek Germiyanoğulları Beyliği’ne başkentlik yapması gerek Osmanlı Devleti zamanında Fatih Sultan Mehmed eliyle 1451 senesinde Anadolu Eyaleti’nin merkez sancağı haline getirilmesi ve gerekse şehzade sancaklarından birisi olması itibarıyla şehir merkezinde Türk devrine ait de en az bir devlet sarayı barındırıyor olmasını düşünmek gerekir. Zaten bu yönde elimizde muhtelif veriler de bulunmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde ve hatta günümüzde dahi artık “*Hükümet Konağı*” şeklinde anılan ve tamamen idari hizmetlerin verildiği bir yere dönüşen bu yapıların saray olarak Osmanlı taşrasındaki örneklerinden günümüze hemen hemen pek bir şey erişmemiştir. Örneğin o dönem taşrasındaki önemli saraylardan sayılabilecek Bursa Sarayı, Manisa Sarayı ve Amasya Sarayı gibi mekânlardan günümüzde neredeyse hiçbir iz kalmamıştır. Hal böyle olunca bu yapılara dair her bir bilgi kırıntısı önem kazanmaktadır.

* Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, mukantur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5427-2760.

** Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, esra.sdegerli@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3372-1034.

¹ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, C. 2, s. 285.; Charles Texier, “Tombeaux du Moyen Age A Kutayah et A Nymphis (Asie Mineure)”, *Revue Archéologique*, 1ère Année, No. 1 (15 Avril au 15 Septembre 1844), p. 326.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 7.

³ Mustafa Çetin Varlık, “Germiyanoğulları”, *İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, İstanbul 1996, C. 14, s. 35.

SON DEVİR BABAGÂN BEKTAŞİ ERENLERİNDEN SELMAN CEMALİ BABA VE *TARİKATNÂME* İSİMLİ ESERİ

Prof. Dr. Fahri MADEN*

*Selman Cemalî'yim cemal-i aşka
Ezelden müştakım kemal-i aşka
İrişmek lâzımdır visal-i aşka
Derya-yı aşk içre olayım dersin¹*

Giriş

Doğum tarihi ve ailesi hakkında kimi araştırmalarda² bilgi yok ise de Bedri Noyan'ın verdiği bilgilerden 1878 yılında İstanbul'da dünyaya geldiği tespit edilmektedir.³ Şehitlik Dergâhı'nda Nafi Baba'dan ikrarlı ve nasiplidir. Babalık icâzetini de ondan almıştır.⁴ Filozof Rıza Tevfik, Selman Cemali Baba hakkında, “İstanbul'da Bebek tepesinde, meşhur Bektaşî şeyhi merhum Abdünnâfi Baba'nın tekkesi vardı; birçok münevver kimseler orada toplanırlardı. Bu tekkenin mensupları arasında yaşça akranımdan ve aziz dostlarımdan Selman Cemali Baba pek mümtaz bir sîma idi. Bir mektepte tahsil etmemiş olduğu hâlde zihni açık ve pek uyanık bir adamdı; bana takriben otuz beş sene evvel bir mecmua hediye etmişti. Onda kendisinin pek zarif nefesleriyle beraber eskilerden birçok kişilerin manzumeleri de münderiçti” demektedir.⁵ Kaygusuz ise onun hakkında “değerli ve kâmil bir zattı.” demektedir.⁶

Konya kütüphanesi kurucusu ve Bektaşî babalarından Mesud Kuman Baba da Selman Cemali Baba'yı tanıyanlardanır. Onun hatıraları şu şekildedir: “Nafi Baba'nın yetiştirmelerinden, bir ara büyük şairimiz Fuzulî'nin içinde gömülü bulunduğu Kerbela'daki Bektaşî Tekkesi'nde şeyhlik yapmış Selman Cemali

* Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, fahri_maden@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8529-9165.

¹ *Büyük Saatli Maarif Takvimi*, 2 Ağustos 1970, arka yüzü.

² Turgut Koca, *Bektaşî Alevi Şairleri ve Nefesleri 11. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1990, s.719; İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C. V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.137.

³ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. IV, Ardıç Yayınları, Ankara 2001, s.423; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. VI, Ardıç Yayınları, Ankara 2003, s.295; Haydar Kaya, Selman Cemali Baba'nın Girişli olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca tesadüf sonucu cumhuriyetin başlangıç yıllarında Girişli Selman Cemali Baba'nın müridinden kendisine intikal eden bir el yazması “Evrad-ı Bektaşîye”nin kendisine ulaştığını belirtmektedir. Haydar Kaya, “Nev-Rûz Bayramı ve Erkânı”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Kitabı I*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2005, s.170.

⁴ Şevki Koca, *Bektaşilik ve Bektaşî Dergâhları*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.118; Günay Kut-Edhem Eldem, *Rumelihasarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010, s.60; İhsan Kesedar, *Osmanlı Devleti ve Bektaşî Yolu*, İstanbul 1999, s.159.

⁵ Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri*, Haz. Abdullah Uçman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s.370-371; Ercan Alkan, “Şehitlik Dergâhı Tarihçesine Bir Katkı: Abdünnâfi Baba'nın Ahmed İsmet Efendi'ye Verdiği İcâzetnâme”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 35, 2015, s.37; Hakkı Taşğın-Ahmet Taşğın, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Bektaşî Tekkelerinin Toparlanma Sürecinde Klasik Metnin İhyası: Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949) ve Nefesleri”, *Edeb Erkan*, Sayı 3, 2023, s.117.

⁶ Bezmi Nusrat Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2002, s.35.

KAÇAR HANEDANLIĞI'NIN ERKEN YILLARINDA İRAN'IN MERKEZ, BATI VE GÜNEY EYALETLERİ

Prof. Dr. Gülay ÇINAR*
Mustafa Can AKGÜL**

Giriş

İran'da idari yapılanma çok eski tarihlerden beri merkez ve merkeze bağlı eyaletler olarak şekillenmiştir. MÖ 8.-5. yüzyıllar arasında İran coğrafyasına hükmeden Med İmparatorluğu ülkenin idaresindeki ideal sistemi “satraplık” adı verilen eyalet teşkilatlanmalarında görmüştür. Medleri yıkan Kyros (MÖ 559-MÖ 530) bu sistemi yeni kurulan Ahemeniş, batıların ifadesiyle Pers, İmparatorluğu'na uygulamıştır¹. Belirlenen eyaletleri satrap adı verilen valiler yönetmiştir. Satrapların önde gelen vazifelerinden biri vergi toplamak olup şahın her bölge için belirlediği vergiyi satrap tahsil etmiştir². I. Darius (MÖ 549-MÖ 485) 20 satraplığa ayrılan imparatorluk yönetimini yeniden düzenlemiş ve bilinen yapısına kavuşturmuştur. Buna göre satrapların çoğu hanedanın ya da altı büyük soylu ailenin üyeleri olan İranlılar arasından seçilmiş ve bizzat Darius tarafından görevlendirilmişlerdir. Satrapların yardımcılarını genellikle saray hükümeti tarafından atanmış, ancak kimi zaman satraplar kendi yardımcılarını seçme iradesi göstermişlerdir. Ahemenişlerden sonra bölgeye hâkim olan Selevkiler (Solukiyan-سلوکیان) Ahemenişlerin bu yönetim modelini aynı şekilde sürdürmüşlerdir³.

Selevkilerden yönetimi devralan Eşkaniler⁴ ya da Batı kaynaklarındaki ismiyle Partlar İran coğrafyasına hükmettiği yıllarda batıdan Romalıların,

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gkaradag@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7284-7380.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, akgulmustafa876gmail.com, ORCID: 0009-0005-0114-8159.

¹ Joshua J. Mark, “Ancient Persian Government” *World History Encyclopedia*, https://www.worldhistory.org/Persian_Government ET: 04.09.2025.

² Mürsel Öztürk, “İslamiyetten Önceki İran Medeniyeti”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi*, C. 4, S. 1, 1985 s. 95.

³ A. Shapur Shahbazi, “Darius iii. Darius I the Great” *Encyclopaedia Iranica*, C.7, S.1, pp. 41-50; <https://www.iranicaonline.org/articles/darius-iii> ET: 19.11.2025; Ahemeniş dönemi satraplık sayısındaki değişimler dikkat çekicidir. Mehmet Ali Kaya sistemin kurucusu olan ismi II. Kyros olarak açıklamış ve onun ülkeyi 20 satraplık olarak taksim ettiğini bildirmiştir. I. Darius döneminde inşa edilen Behistun Kitabesinde satraplık sayısı 23 olarak açıklanmış, Darius'un son yılları ve halefleri döneminde buna beş satraplık daha eklenmiştir. Sayının zamanla 31 satraplığa ulaştığı görülmektedir. Mehmet Ali Kaya, “Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı”, *Cedrus*, C.6, 2018, s. 160, 162; Muzaffer Duran, “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 34, 2015, s. 65-66.

⁴ Tezcan bu devletin yaygın kullanılan ismini Hellenistik Parthia ya da Arşakid olarak ifade eder. Mehmet Tezcan, “Turkmenia'da Hüküm Süren Önemli Bir Kabile Olarak Sakaların (A)parni Boyu ve Bunun, İran'ın Kuzey-doğu bölgesi Horasan'daki Apar Bölgesi ile Alâkası”, *Cedrus*, C.2, 2014, s. 58.

MANİSA SANCAKBEYİ ŞEHZADE KORKUD VE SARUHAN BÖLGESİNDEKİ FAALİYETLERİ

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI*

II. Bayezid'in sekiz erkek çocuğundan biri olan Şehzade Korkud'un kayıtlı künyesi Ebu'l-hayr Mehmed Korkud olup,¹ bir kayda göre 1467'de diğer bir kayda göre ise 1469'da Amasya'da babasının orada paşa sancağı bulunduğu zaman doğmuştur.² Bayezid'in eşi Nigar Hatun hem Korkud'un hem Sofu Fatma Sultan'ın anneleridir.³ Sultan II. Bayezid'in son zamanlarında büyüğü Ahmed, ortancası Korkud ve en küçükleri Selim olmak üzere hayatta üç oğlu kalmıştır.⁴

Korkud'un çocukluk yıllarından itibaren aldığı eğitimde de dönemin en bilgili ve yetkin hocaların görev aldığını söylemek mümkündür. Öyle ki Şehzade ilk okuma çağına geldiği zaman babasının yanında tahsile başlamış Amasyalı meşhur hattat Şeyh Hamdullah'tan yazıyı öğrenmişti. İkinci olarak Korkud'un eğitim süreci içerisinde ders aldığı bir diğer hocası, II. Bayezid ile eski ve yakın bir dostluğu bulunan Amasyalı Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'dir. Müeyyedzade daha sonra şehzadenin isteği üzerine kelim ilmi hakkında kısa bir eser kaleme almış ve burada şehzadeden övgü ile bahsetmiştir.⁵ Şehzadeye hocalık yapan bir diğer kişi de Sultan II. Bayezid'in hizmetinde bulunan kişisel imamı Alaeddin Ali ya da nam-ı diğer İmam Ali'dir.⁶ Diğer hocası ise akaide üzerine şerhleri olan aynı zamanda II. Bayezid'in arapça hocası Molla Selahaddin'dir.⁷

Şehzade 1480 senesinde dedesi Fatih Sultan Mehmed tarafından sünnet edilmeleri için istenmiş ve diğer kardeşleri Şehinşah, Alemşah, Ahmed ve Selim ile birlikte İstanbul sarayına gönderilmişlerdi. Korkud'un İstanbul'a gönderildiği sırada yaşının 12 olduğu tahmin edilmektedir. Şehzadeler sünnet edildikten sonra Şehinşah'a Menteşe (Muğla), Ahmed'e Çorum sancakları

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hmeravci@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9092-8448.

¹ Halli işkâli'l-efkâr Fi hilli emvali'l-küffâr isimli eserinde Şehzade Korkud'un ismi bu şekilde kayıtlıdır. Buradaki bilgidен isminin Mehmed künyesinin Ebu'l-Hayr ve mahlasının Korkud olduğu anlaşılıyor. Kendisinin yazdığı mektuplarda "abdü'l-fakir Korkudü'l-hakir" ismini kullanmıştır. Eyalet veya sancaklara çıkan şehzadeler için Çelebi Sultan tabiri kullanmasına bağlı Şehzade Korkud da Çelebi Sultan ve Sultan Korkud adları ile de zikredilmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "II. Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkud" *Belleten*, c. XXX(120), s.540-41

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, agm., s.540

³ Pınar Tarlak, *Şehzade Korkud(1468-1513) ve Osmanlı Dünyası*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2025, s. 22

⁴ İ.H. Uzunçarşılı, agm., s.540

⁵ Nabil Al-Tikriti, "Şehzade Korkud (ca. 1468-1513) and the Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious Identity." Doktora Tezi, The University of Chicago, Chicago, IL, 2004,s.62.

⁶ Nabil Al-Tikriti, agt., s.63

⁷ Nabil Al-Tikriti, agt., s. 64.

MİLLÎ MÜCADELE'DE KIRIKKALE VE ÇEVRESİ

Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI*
Dr. Habilhan PEHLİVANLI**

Giriş

Kırıkkale, 1925 yılında köy statüsünü kazanarak yerleşim yeri hâline gelmiştir. Millî Mücadele sırasında, bugünkü Kırıkkale'nin yerinde yerleşim yoktu. Ancak çevresindeki eski yerleşim yerleri mevcuttu ve ülkenin müdafaası için askerî, hukuki, siyasi faaliyetlerde bulunan bir kısım kaza ve kasabalar bugün Kırıkkale il sınırları içinde bulunmaktadır. Makalenin başlığını seçerken bugünkü mülki taksimat dikkate alınarak hareket edilmiştir.

Orta Anadolu, Birinci Cihan ve İstiklâl Harbi yıllarında düşman işgaline uğramamıştır. Ancak işgale uğrayan diğer yerlerin imdadına her türlü koşmuştur. Kırıkkale ve çevresindeki halk, asker olarak cephelere giderek savaşmış, şehit olmuş, gazi olmuştur. Eşraf parasıyla, malıyla bu mücadeleye destek vermiştir. Bölgenin ileri gelenleri halkı örgütlemiş, silah cephane temininde yardımcı olmuştur. Hukuki mücadelede ilgililere müracaatta bulunarak duyarlılığını göstermiştir. İç isyanların bastırılmasında yardımcı olmuştur. Millî Mücadele'ye karşı olan mülki idarecilerle mücadele etmiştir. Ancak Orta Anadolu'nun ve Kırıkkale'nin bu hizmetleri başka bölgelerdeki şehir ve kasabalar gibi gereği kadar işlenmemiş, hak ettiği muameleyi görmemiştir. Bunda Kırıkkalelilerin ihmali olduğu gibi bilim adamlarının da sorumluluğu vardır.

Kırıkkale halkı, vatan ve devlet için yaptıklarını tabii ve vatana hizmet çerçevesinde gördüğünden, tevazuundan dolayı bu hususları gündeme getirmeye lüzum görmemiştir. Ancak bu tevazu biraz da yersiz bir tevazudur. Ülkenin işgale uğrayan yerlerindeki mücadeleleri onların tabii vazifeleri olup aynı zamanda takdire şayan bir davranıştır. Kırıkkale gibi işgale uğramayan yerlerin her türlü yardım ve destekleri de kat kat takdire şayan bir davranıştır. Devlet için duyarlılığın, vatanseverliğin ve zulme uğrayan dindaşlarının, milletin diğer fertlerinin dertleriyle dertlenmenin en güzel örneğidir. Bu hususlar dikkate alındığında Kırıkkale ve çevresinin Millî Mücadele sırasında yaptıklarının ilmi araştırmalarla ortaya konulması gerekmektedir. Bölgede, o zamanki Ankara'nın önemli kazalarından olan Keskin ön plana çıkmaktadır. Keskin nüfus yapısı itibarıyla imparatorluğun minyatür bir halini göstermektedir. Şehirde Müslümanlarla birlikte bir miktar gayri müslim de yaşamaktadır.

* Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, hamitoba@yahoo.com, ORCID:0000-0002-5008-6901.

** Kırıkkale İl Millî Eğitim Müdürlüğü, habilhan@gmail.com, ORCID. 0000-0002-8414-5244.

OSMANLI'DA CARİYE VE CARİYE KÖKENLİLERİN MEZAR TAŞLARI

Prof. Dr. Halit ÇAL*

1. Konu Seçimi, Yöntem, Kapsam

Son yıllarda artan mezar taşı çalışmaları, bir şehir, mezarlık, haziredekiler, bir tarih dönemindekiler, bir meslek üyeleri vb ölçülere göre hazırlanmışlardır. Bu kapsam içinde varsa cariyeye mezar taşlarından söz edilmiştir. Ancak cariyeye mezar taşlarıyla ilgili ayrı bir değerlendirme yoktur. Bu çalışmanın iki kaynağından biri yayınlar ve tezlerden veri kütüğümüze girdiğimiz Türkiye genelindeki 61,897 mezar taşıdır. İstanbul'daki 16.412 (14.135 baş, 2277 ayak) örneğin ise 13.420 tanesi (11.997 tarihli 1423 tarihsiz) Osmanlı döneminden yazısı okunabilenlerdir. Bunların çok azı Karacaahmet Mezarlığındadır. İstanbul'da 17. yüzyıldan başlayarak ön plana geçen Üsküdar'da daha çok cariyeye mezar taşı olması gerektiğini düşündüğümüzden Karacaahmet Mezarlığını ayrıca taradık. Buradaki 163 (158 baş + 5 ayak) cariyeye mezar taşı da çalışmamızın ikinci kaynağıdır¹. Kuşkusuz Türkiye'deki bütün baş-ayak taşlarının envanteri yapıldığında yeni örnekler çıkacaktır. O zamana kadar belirlediğimiz 613 cariyeye mezar taşına göre ulaştığımız sonuçların konuyla ilgili temel verileri ortaya koymuş olmasını umarız.

Bu aşamada yöntem açısından önemli bir yöntem sorunu ile karşılaştık. Araştırmamız yalnızca cariyelik konumunda iken ölenleri mi kapsamalıydı? Cariye kökenli iken azat edilenleri bunlara eklemeli miydik? İkinci yöntemi seçmek bize daha uygun geldi. Böylece cariyeye iken ölenlerle özgürlüğünü alanların mezar taşları arasında fark olup olmadığı da belirlenecekti. Özet verildiği için ayrıca bir sonuç yazılmamıştır.

2. Osmanlı'da Cariyelik

Kölelik dünya genelinde çok eski ve yaygın bir uygulamadır. Osmanlılarda kadın köleler için bende, cariyeye, eme, esir-esire, gurre, halayık, kenize, kul, memluke, mutaka-matuka, ümm-i veled, vasıfe terimleri kullanılmıştır².

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, halitcal57@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9541-4350.

¹- Karacaahmet Mezarlığı'ndaki cariyeye mezar taşları için T.C. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Varlıkları Dairesi Başkanlığı Kültürel Miras Koruma Şube Müdürlüğü'nün 06-5-2025 gün ve E.69178850-605-2025.888212 sayılı yazısıyla çalışma izni alınmıştır. Alan çalışmasını Prof. Dr. Mustafa Özer ile birlikte yaptık.

²- İzzet Sak, Şer'iye Sicillerine Göre Sosyal Ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya 1992, s. 6 ; Seyda Kalender, Şer'iye Sicillerine Göre Ankara'da Kölelik Müessesesi (1724-1751), T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2018, s. 21.

KÜLTÜRÜN ÖNEMLİ BİR TAMAMLAYICISI OLARAK YEMEK VE MUTFAK

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ*

Giriş

Kültür toplumu oluşturan fertlerin ortaya koyduğu maddi ve manevi unsurları ifade eder. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi kültür, belirli bir coğrafyada uzun süre etkileşim, iletişim içinde yaşayan bireylerin ortak ürünüdür. Kültürü oluşturan unsurlar hem somut hem de soyut unsurlar şeklinde ifade edilir. Kültürün bu ikili içeriği birbirini tamamlar ve kültürü belirli bir topluma ait yapar. Böylelikle toplumları birbirinden ayırmada da önemli bir araç veya tek unsur kılar. Böylece kültür giyim, müzik, dans, mitoloji gibi birçok unsuru bünyesine alır. Kültürün toplumsalı kapsayan, belirleyiciliğini yemek ve mutfak kültüründe açıkça görmek mümkündür. Çünkü yemek ve mutfak hem somut hem de soyut öğeleri içeren devamlılığı açıkça görülen bir kültür parçasıdır.

Her kültürde nelerin yenilip nelerin yenilemeyeceği belirlenmiştir. Bu kurallar farklı etki derecesine sahip olarak kendini gösterir. Yenebileceklerin belirlenmesi insanoğlunun dahil olduğu fiziksel çevrenin sundukları ve sosyal çevrenin uygun gördüklerinin bir sonucudur. Böylece insanoğlu sadece fiziksel çevrenin belirlemesi ile beslenmesini sürdüremez. İçinde yaşadığımız fiziksel çevre, bize neleri yiyebileceğimiz konusunda herhangi bir ürün önerisinde bulunmadan var olanı olduğu gibi sunar. Bu sunum iklimsel, mevsimsellik koşullar veya topografya ya göre belirlenmiştir. Fiziksel çevrenin imkânı, yaşamımızı sürdürmemize yarayacak yenilebilir olanları ifade eder. Yiyebileceğimiz üzerinde uygunluk belirten sosyal çevremizi oluşturan ve içselleştirdiğimiz kültürdür.

Fiziksel çevre bitkileri ve hayvanları insana sunarken yenilemez olan yenilebilir olan şeklinde ayırt etmez. İnsan bu ayrımı yaşamına olan hayati etkisi üzerinden ortaya koyar. İnsan için zehirli olmayan besinin yenilebilmesi beklenir. Ancak bu süreçte önemli bir başka belirleyici karşımıza çıkar: dâhil olunan kültürel, sosyal çevre. Sosyal çevre, yenilemez tanımlanmasını kültürün belirleyiciliği içinde yapar ve besini doğal halinden ayırır ve yeni bir forma dönüştürür. İşte kültürün “soyut” dediğimiz boyutu, belirlemeyi yenilmesi “yasaklar”, yenilmesi “serbest olanlar” ve yenilmesi “sevap olanlar” olarak ortaya koyar. Üzerine düşünüldüğünde anlaşılacağı gibi yasakların birçoğu inanç alanıyla bağlantılıdır. Bu kaynağını Tanrıdan alan veya olağanüstü bir güçle olan

---

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hayati.besirli@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2051-2471.

GÖÇ VE ETKİLERİ

Prof. Dr. İlyas KARABIYIK*

*Canlı cansız, evcil yaban, çoluk çocuk
bütün yurtta soluk alan almayan ne varsa
hepsi birden:
– Göç!. Göç!, diye çıғırışmağa başladı
Uygurlar bunu bir ilahî emir diye bildiler
Toparlandılar, yollara düzıldüler
Yurtlarını yuvalarını bırakıp bilinmedik ölkelere doğru göç etmeğe
başladılar.
Türk (Uygur) Göç Destanı*

*Kalktı göç eyledi Avşar elleri
Ağır ağır giden eller bizimdir
Hakkımızda devlet vermiş Fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir
Dadaloğlu 19 yy.*

Giriş

Sosyolog Anthony Giddens'in ifade ettiğı gibi, insanlık dünyanın her yerinde aynı anda ortaya çıkmamış, ortaya çıktığı ilk yerde gelişip daha sonra geniş topraklara yayılmıştır. Toprak ve toprağın içerdiği kaynaklara sahip olma mücadelesi, insanoğlunun dünya coğrafyasına yayılmasını sağlayarak göç olgusunu kaçınılmaz kılmıştır¹. Bireysel ve toplumsal yaşamı derinden etkileyen göç olgusu, sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve siyasal boyutlarıyla çok yönlü sosyal olgu olarak insanlığın tarihiyle birlikte var olagelmıştır. İster bireysel ister kitlesel bazda muhtelif nedenlerle meydana gelen göç, bireysel yaşamın yanı sıra toplumlarda sosyo-kültürel, psikolojik, ekonomik, politik, idari, hukuki vb. bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle kitlesel göçe maruz kalan ölkeler açısından bu sorunlar; ölkede içi toplumsal huzur ve güven, kamu düzeni, sürdürülebilir istikrar ve uluslararası ilişkiler bazında topluma ağır maliyetler yüklemiştir. Toplamların kendi bünyesinde iç göç olarak vuku bulan demografik hareketlilik aynı ölkede ağır sosyo-ekonomik, siyasal, hukuki vb. sorunları doğururken, sebepleri her ne olursa olsun kitleler halinde ortaya çıkan,

* Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ikarabiyik@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9439-7480.

¹Anthony Giddens, "Göçmenlerin Emek Piyasası Üzerindeki Etkisi", *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (Edit: Anthony Giddens, Çev.:Günseli Altaylar), 3.Baskı, Say Yayınları, Ankara, 2013, s.522.

DAVID URQUHART'IN KIRIM SAVAŞI'NA (1853-1856) DAİR TESPİTLERİ

Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN*

Giriş

Osmanlı mirasına sahip olma esasına dayandırılan Rus politikası dahilinde, Tanzimat ve Islahat fermanları Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlere daha geniş hakların verilmesi yönünde şekillendirilmiştir. Bu sayede *kutsal yerler meselesini* gündeme taşıyan, *hasta adam* diye nitelendirdiği Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sahasında karışıklık çıkarmaya çalışan Rus Çarı Nikola, 1853 yılında 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetini takip eden İngiltere yönetimiyle yaptığı görüşmede daha fazla gecikmeden Osmanlı mirasının paylaşılması için tedbir alınmasının faydalı olacağını ifade etmiştir. Fakat İngiltere yönetimi, Rus Çarlığı'nın bu teklifini kabul etmemesine rağmen Rusya, 1853 yılının mayıs ayında Ortodoks tebaanın Rusya'nın koruması altında olduğunu belirtir bir anlaşmayı Osmanlı idaresine kabul ettirmiştir. Çar I. Nikola'nın müdahalesinin ardındaki asıl gaye, Türk Boğazlarına el koymak, Osmanlı yönetimini sürekli bir biçimde gözaltında bulundurmak istemesinden başka bir şey değildir. Bu gerekçelerin gölgesinde Ortodoks tebaanın kendi koruyuculuğuna verilmesini ve kutsal yerler meselesi gibi gerekçeleri ortaya atan, en önemlisi seferberlik hazırlıklarına hız veren Rusya'ya karşı Osmanlı yönetimi 4 Ekim 1853 tarihinde resmen savaş ilan etmiştir.

Bu süreci yakından takip eden ve Osmanlı Devleti'nin görüşünü savunan İngiliz Diplomat David Urquhart (1805-1877) Kırım savaşı öncesi ve takip eden olaylarda İngiltere Başbakanı Lord Palmerston¹'un dış politikasına karşı çıkmış Kırım Savaşı'nda ülkesinin politikasını özellikle etkili olduğu basın yoluyla eleştirmiştir. Yazılarında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın emperyal gayeleri arasında sıkışan Osmanlı Devleti'nin *uçuruma sürüklendiğini* düşünen David Urquhart'a göre, Yakın Doğu'da politik ve ekonomik açıdan hangi tarafın üstün çıkacağı bu savaşla belirginleşecektir. Ayrıca savaşın Kırım Yarımadası'nın dışına taşmayacağını düşünen Urquhart, Osmanlı kuvvetlerinin zor durumda kalması üzerine Katoliklerin koruyuculuğu iddiasını sürdüren Fransa'nın ve İngiltere'nin savaşa müdahil olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu yönde hareket

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, iturkmentug@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8198-5707.

¹ Palmerston'un Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlığı şu dönemlerdedir: Dışişleri Bakanı 1830-1834, 1835-1841, 1846-1851; İçişleri Bakanı 1852-1855; Başbakan 1855- 1858, 1859-1865.

MÜTTEFİK Mİ HASIM MI? KIRIM SAVAŞI ESNASINDA FRANSIZ VE İNGİLİZ ASKERLERİ*

Prof. Dr. M. Zahit YILDIRIM**
Dr. Öğr. Üyesi Ümmet SOYDEMİR**

1. Osmanlı Devleti’ni Fransa ve İngiltere’den Yardım Almaya İten Süreç

Comte Houtefort 1797 yılında yayınladığı ve kısaca adı *Fransız İhtilali’nden beri Avrupa’nın Siyasi Tablosu*¹ olan eserinin başında özetle şöyle der: “XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, son yarım asırdır Avrupa’daki siyasi güçler çok değişmiştir. Mevcut siyasi tarih kitapları ise bu değişme ve gelişmeler hakkında doğru bilgiler vermiyorlar.” Houtefort hükmü verdikten sonra kendi kitabının ise bu konudaki en yeni bilgileri içerdiğini belirtmektedir. Houtefort’un burada vurgulamak istediği husus, Avrupalı güçler arasında bir, bir buçuk asır önce yaşanan düşmanlığın (1618-1648 arası 30 yıl savaşlarının) ve siyasi dağınıklığın, Avrupa’ya ve Avrupalı devletlere olan etkilerinin özellikle 1750’lerden itibaren azaldığını ve birbirleriyle mücadeleye devam etseler de en azından Osmanlı Devleti’ne karşı ittifaklar kurabildikleri ve bu ittifakların sonucunda da iyi neticeler alabildikleridir. II. Viyana Bozgunu sonrası dört Hıristiyan devletin -ki bunlar Avusturya, Venedik ve Lehistan 1684-1699; Rusya’nın ise 1686-1699 arasında- Osmanlı Devleti’ne karşı yaptıkları savaşlar Osmanlı Devleti’nin askeri, ekonomik ve siyasi gücünü büyük ölçüde kaybetmesine sebep olmuştur. *Osmanlı Devleti’ni yıpratma savaşları* diyebileceğimiz bu savaşlar kısa aralıklarla XVIII. yüzyıl boyunca da devam edecek ve özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rusya Savaşında, Osmanlı Devleti büyük oranda toprak, insan kaynakları ve mali kaynaklar bakımından ağır kayıplara uğrayacaktır. Bunun aksine ise Rusya aşırı güç kazanacaktır. Hatta bu Hıristiyan ittifakı Rusya’ya, sınırları Rusya ve Avusturya arasında, doğu kesimi kuzeyde Teselya’nın kuzey dağlarına kadar, Rusya İmparatorluğu’ndan ayrı ancak Rusya’ya bağlı YUNAN İMPARATORLUĞU

* Teşekkür: Bu çalışmayı okuyup önemli önerilerde bulunan Prof. Dr. Mustafa GÜLER, Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE’ye çok teşekkür ederiz.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, mzahit.yildirim@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2587-7821.

** Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, ummetsoydemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0982-2225.

¹ Hautefort, Charles-Victor d’. *Tableau Politique de l’Europe, depuis la Revolution française, suivi d’un abrégé de l’histoire de France depuis 1787 jusqu’à présent, 1797*, s. 3. Kitabı Bibliothèque National France’in gallica.bnf.fr adresinden digital olarak elde ettik. Kitapta baskı tarihi yok. Lakin tanıtım fişinde 1797 olarak zikredilmiştir.

CELALEDDİN HÂRİZMŞAH'IN ÖLÜMÜNDEN SONRA HÂRİZMLİLER

Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK*

Giriş

Hârizmşahlar Devleti (1097-1231), Orta Çağ Türk İslam devletleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu devletin temelleri, Garcistanlı bir memlûk olarak, Sultan Melik Şah zamanında Büyük Selçuklu Devleti sarayına intisap eden Anûş-Tigin tarafından atılmıştır. Sultan Melik Şah, hizmetinden ve kabiliyetinden hoşnut olduğu bu memlûkün maişetinin Hârizm vilayetinin gelirinden ödenmesini, dolayısıyla bu vilayetin valiliği görevinin de kendisine verilmesini istemiştir. Anûş-Tigin ölene kadar Selçuklu sarayındaki görevinden dolayı bu vilayete hiç gitmemiş, vilayetin idari işlerini naip olarak görevlendirdiği İlkinci bin Koçkar adlı vekili aracılığı ile yürütmüştür¹. Saraydaki görevi (Taştdarlık-Sultanın ibrikçi başısı), 1097 yılında kendisinin vaki olan ölümüyle sona ererken, uhdesindeki Hârizm valiliği görevi, zamanın Selçuklu sultanı Muhammed Tapar tarafından oğlu Kutbeddin Muhammed'e verilmiştir. Hârizm vilayeti, Ceyhun Irmağı'nın yukarı mecrasında Aral gölüne yakın bir yerde lokal konuma sahip bir merkezdir. Tarih boyunca bu özelliğinden dolayı tabi olduğu devletler içinde kendine özgü bir bölge olarak idare edile geldiğinden dolayı idarecilerine eskiden beri Hârizmşah unvanı verilmiş, bu gelenek Selçuklular zamanında da devam etmiş, Anûş Tigin oğulları daha müstakil devlet olmazdan önce de bu unvanla anılmaya başlamışlardır. Kutbeddin Muhammed bu vilayette 30 yıl süreyle Selçuklu sarayına sadık bir vali olarak başarılı şekilde görev yapmış ve ailenin Hârizm vilayeti halkıyla illiyeti onun zamanında başlamıştır. Çünkü Kutbeddin'in uzun süreli ve çok başarılı olduğu anlaşılan idaresinden hoşnut olan vilayet ve mülhakatının halkı aileyi çok benimsemiştir. Bu gerçeği göz önünde bulunduran Selçuklu yönetimi, Hârizm vilayeti'nin valiliği görevini Kutbeddin 1127 yılında öldükten sonra oğlu Adsız'a vermekte hiçbir sakınca görmemiştir. İktidarının ilk yıllarında Adsız da babası gibi Sultan'a bağlılığını sürdürmüş, fakat 1135 yılından sonra Sultan ile Hârizmşah'ın arası açılmıştır. Bundan sonraki süreç tabi ile metbu arasında, her ikisinin de 1156 ve 1157 yılında vaki olan ölümlerine kadar zoraki tabiiyet şeklinde devam etmiştir. Sultan Sancar 1157 yılında ölünce Selçuklu Devleti dağılma sürecine girerek hanedan üyeleri ve ümeranın ileri gelenlerinin elinde mukataalara ayrılırken, Adsız 1156 yılında ölünce yerine geçen oğlu

*Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, mcakmak@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8364-2804.

¹ İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 36-38.

RESMO (GİRİT) SANCAĞI MUHACİRİN YARDIM KOMİSYONU VE FAALİYETLERİ (1897)

Prof. Dr. Mehmet ÇANLI*

Giriş

Yunanistan'ın 1829 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından, Girit Adası'nda da Rum isyanları başlamıştır. Adada meydana gelen en büyük ayaklanma, üç yıl süren ve 1866 yılında patlak veren isyandır.¹ Bu ayaklanmanın bastırılmasının ardından Osmanlı idaresi, 1868 yılında genel af ilan etmiş; idari yapıda reforma giderek Müslim ve Gayrimüslim idarelerini birbirinden ayırmış ve idari teşkilatlanmayı mevcut nüfus durumunu esas alarak yeniden düzenlemiştir.²

Bu düzenlemeye göre Girit Vilayeti beş liva ve yirmi kazaya ayrılmıştır. Beş livadan Hanya merkez olmak üzere Kandiye, Resmo ve Laşid livalarında Müslümanlara ait idari teşkilatlar ve meclisleri oluşturulmuştur.³ Vilayet nizamnamesi adadaki Rum nüfusun yoğunluğu⁴ dikkate alınarak hazırlanmış olsa da Girit'teki huzursuzluklar sona ermemiştir.⁵

Bu huzursuzlukların başlıca sebeplerinden ilki, adada Rum nüfus çoğunlukta olmasına rağmen toprakların büyük kısmı Müslümanların mülkiyetinde bulunmasıdır. İkinci olarak Yunanistan'ın "Megali İdea" politikası, Girit Rumları üzerinde etkili olmuş ve ada halkının önemli bir kısmı Yunanistan ile birleşme düşüncesini benimsemiştir. Bu doğrultuda Yunanistan, adaya silah, para gönüllü birlikler göndermeye devam etmiştir.

Öte yandan yerel yöneticilerinin keyfi uygulamaları, yönetimin daha önce vermiş olduğu sözleri yerine getirmemesi ve vergi adaletsizliği gibi nedenler, yönetici ile halk arasında sürekli bir güvensizlik ortamı yaratmıştır.⁶ Buna ek olarak Avrupa devletlerinin Girit Rumlarına sempati göstermesi ve açık destek vermesi sonucunda, 1896 yılında tekrar Rumlar yeniden isyan etmiştir.⁷

* Hitit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, mcanli4545@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3623-5568.

¹ Münir Aktepe, *1266 (1850)-1300 (1884) Girit İsyanları Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1959, s. 50-60.

² Pınar Şenışık, *Girit, Siyaset ve İsyan 1895-1898*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s. 52-80.

³ Cenk Reyhan, "Girit Vilayet Nizamnamesi", *Memleket Siyaset ve Yönetim*, Cilt 1, Sayı 2 (Eylül 2006), s. 138-173.

⁴ Mehmet Gürkan, *Girit'te Osmanlı Yönetimi ve Nüfus Yapısı (1820-1898)*, İstanbul: Kitabevi, 2004, s. 93-109; Aktepe, a.g.e, s. 60-65.

⁵ Murat Hatipoğlu, *Yunanistan ve Girit Sorunu (1821-1897)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 212-228.

⁶ Cengiz Kırılı, "19. Yüzyıl Girit'inde Toplumsal Yapı ve İdari Reformlar," *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* 22 (2002): s. 62-79.

⁷ Aktepe, a.g.e, s. 66-74, 75.

AFYONKARAHİSAR'DA VEBÂ-Î BAKARÎ (SIĞIR VEBASI) HASTALIĞI VE HASTALIĞA KARŞI ALINAN TEDBİRLER (1887-1917)

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ*

Giriş

Tarihin bazı dönemlerinde insan sağlığını tehdit eden salgın hastalıklar görüldüğü gibi, hayvan sağlığını tehdit eden önemli salgın hastalıklar da ortaya çıkmıştır. Bu hastalıklar, etkili olduğu coğrafyalarda sadece sıhhi açıdan değil aynı zamanda ekonomik açıdan da büyük zararlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı toplumlarda etkisini daha çok gösteren salgınlar, tıp ilminin henüz gelişmediği dönemlerde kitlesel hayvan ölümleri ve bunun doğal bir neticesi olarak da ciddi ekonomik kayıplara sebep olmuştur. Ayrıca, teknolojik imkanların henüz hayata tam anlamıyla dahil olmadığı dönemlerde; haberleşme ve ulaşımın hayvanlarla yapıldığı toplumlarda, hayvanların maruz kaldığı salgın hastalıklar bu alanda da ciddi sorunlara yol açmıştır. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan, ulaşım ve haberleşmede hayvan gücünün son derece etkin olduğu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nde de tarih içerisinde bu türden büyük zararlar ortaya koyan salgın hastalıklar yaşanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren salgınlar halinde seyreden hayvan hastalıkları içerisinde en çok karşılaşılan ve belirli aralıklarla ortaya çıkan hastalık, belgelerde *vebâ-i bakarî* olarak zikredilen sığır vebasıdır¹. Halk arasında *sığır öleti*, *malkıran*, *mal ağrısı* ve *çor* olarak da isimlendirilen² bu hastalıkla ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte ilk olarak 16. yüzyılın son yıllarında oldukça ağır seyreden bir sığır vebası salgınının yaşandığı bilinmektedir³.

Osmanlı Devleti'nde 1847'den itibaren belirli aralıklarla görülmeye başlayan vebâ-i bakarî, Doksanüç Harbi'nden sonra muhacirler tarafından getirilen bir felaket olarak evvela doğu illerinde, sonra da ülke geneline yayılarak

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mgunes@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7611-0968.

¹ Mehmet Ak, "Osmanlı Devleti'nde Vebâ-i Bakarî (Sığır Vebası)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 39, s. 216.

² Emrah Yılmaz, "Geç Dönem Osmanlı Devleti'nde Sığır Vebası [Vebâ-yı Bakarî] ve Bu Hastalığa Karşı Alınan Yasal Tedbirler", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 26, s. 166.

³ Nihal Erk, "Tarihte Önemli Sığır Vebası Salgınları ve 1920'ye Kadar Memleketimizdeki Durumu", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, C. X, S. 3-4, 1963, s. 230. Hastalığın Rusya steplerinde ortaya çıktığı ve Osmanlı ülkesine de Rusya'dan ve Rusya ile sınır olan yerlerden sirayet ettiği ifade edilmektedir. Bkz. "Hükümet Memurlarıyla Baytarlara Mahsûs Tifus Hastalığı Yani Vebâ-i Bakarî Hakkında Ta'limât", Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1307, s. 2; BOA, DH.MKT., 200/33, (11 Eylül 1305 / 23 Eylül 1889). 19. yüzyılda hayvan hastalıkları ile mücadele amacıyla baytar komisyonuna hazırlatılan iki risaleden oluşan talimatname Prof. Dr. Zeynel Özlü tarafından değerlendirilerek neşredilmiştir. Bkz., Zeynel Özlü, "19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Hazırlanan İki Risale: Vebâ-yı Bakarî ve Zâtülcenb", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 12/23, (2014), s. 99-114.

AMERİKAN ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA MİSYONERLİĞİN BİR UZANTISI: İSTANBUL GENÇ HRİSTİYANLAR CEMİYETİ

Prof. Dr. Mehmet PINAR*

Giriş

Genç Hristiyanlar Cemiyeti, 1844'te Londra'da Protestan olan Corc Vilyamis ve arkadaşları tarafından gençlerin dua etmesi ve İncil okumaları için kurulur. Kuruluşunda kötü gidişat karşısında gençlerin toplumsal bunalımın reçetesini bulmak için bir araya gelip fikir teatisinde bulunmaları etkili olur. Sanayi İnkılabı sonrası toplumların karmaşık yapısı içerisinde kaybolmuş gençlerin karakterlerini koruyarak yozlaşmaktan kurtarmayı amaçlar.¹ Sanayi İnkılabı sonrasında Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan ahlaki çöküşle mücadele etmek ve Hristiyanlığın etki alanını genişletmek cemiyetin öncelikleri arasındadır. 1855'te Paris'te toplanan cemiyet üyeleri, izleyecekleri strateji planını belirledikten sonra üç noktada uzlaşa sağlarlar: Gençleri beden ruhen fikren olgunlaştırmak. Spor teşkilatı, oyun sahaları, idman alanları, duş yerleri oluşturarak gençlerin ilgisini çekmeye çalışmak. Konferans salonları aynı zamanda kilise görevi görür. Yoksullara yardım etmenin yanında iş arayanlara da yardımcı olmayı amaçlarlar. Gençlerin elbiselerini ütüleme hizmeti bile, cemiyetin hedef kitlesine yaklaşımını net biçimde gösterir. Ayrıca gençlerin okulda aldıkları eğitimi takviye etmeyi hedefler.² Woodrow Wilson'a göre modern bir toplumda Young Men's Christian Association (YMCA)'ya gösterilen ilgi, o toplumun medeniyet seviyesinin bir göstergesi olarak kabul edilir.³

Kuruluşundan sonra temel felsefesini belirleyen hareket, Sanayi İnkılabı, Evanjelizm ve Püritenlik üzerine temellenir. Türkiye'ye ait metinlerde cemiyetin merkezinde din öğretisi ön planda iken yabancı kaynaklarda spor, sosyalleşme başlıklarından sonra din gelir.⁴ Zamanla Evanjalist ekolden sıyrılarak gençlere yönelik çok yönlü bir kurum haline dönüşür.⁵ 1860'dan sonra İngiliz menşeli kuruluş, Amerika'ya intikal ettirilerek milli bir kimlik edinir. Cemiyet, 1890'lardan 1920'lere kadar eğitim, sosyal ve dini programların yanı sıra spor ve spormenlik eğitimi yoluyla "Hristiyan vatandaşlığı" ideallerini aşılama

* Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mmepinar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5416-5220.

¹ *Amerikan Arşivi*, 867.44/31.

² *BCA*. 490.01/594-49.2.19.

³ *Amerikan Arşivi*, 867.44/32.

⁴ Douglas J. Roche, *YMCA*, 1959, s.4.

⁵ Loureance L. Doggett, *History Of The Young Men's Christian Association*, Newyork 1922, s.197.

BALKAN SAVAŞLARINDAN KURTULUŞ SAVAŞINA ESARET: DEVELİLİ ASKERLERE AİT ESİR MEKTUPLARI VE KARTLARI

Prof. Dr. Mehmet SÜME*

Giriş

Develi; Osmanlı taşra teşkilatı yapısı içinde Ankara Vilayetine Kayseri Sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında Develi’den pek çok asker farklı cephelerde savaşmış, bir kısmı bu cephelerde şehit¹ ve gazi olurken bir kısmı ise esir düşmüştür. Söz konusu esir askerlerin geride bıraktığı en somut belgeler, Kızılay (Hilâl-i Ahmer Cemiyeti) arşivinde muhafaza edilen esir mektupları ve kartlarıdır.

Türk Kızılay’ı, 11 Haziran 1868 tarihinde “*Mecruhin ve Marda-yı Askeriye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” (Yaralı ve Hasta Askerlere Acil yardım ve Destek Cemiyeti) adıyla, savaş meydanlarında yaralanan ve hastalanan askerlere yardım etmek amacıyla kurulmuştur². Ulusal ve uluslararası düzeyde din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin ihtiyaç sahibi her ferdin yardımına koşmayı mukaddes bir vazife bilen kurum, 1877 yılında “*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*” adını almıştır³. Tarihi misyonu itibarıyla Kızılay, sadece bir hayır kurumu olmanın ötesine geçerek, Türk toplumunda zaten var olan yardımlaşma ve dayanışma anlayışını kuramsallaştırmıştır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne tevarüs eden en köklü kurumlarımızdan biri olmuştur. Kızılay, savaşların yanı sıra doğal felaketlerde de halkın yanında yer alarak, Anadolu insanının merhametini ve gönül zenginliğini dünyanın en uzak coğrafyalarına taşıyan bir sivil toplum öncüsü olmuştur⁴.

Kızılay’ın tarihindeki en kritik ve geniş çaplı insani müdahalelerden birini de savaş esirlerine (üşera) yönelik yürüttüğü sistemli faaliyetler oluşturmaktadır. Özellikle 1912 Washington Konferansı kararları doğrultusunda kurulan “Üsera Şubesi”, kurumun profesyonel bir insani diplomasi anlayışı kazanmasında dönüm noktası olarak kabul edilmektedir⁵. Balkan Savaşları’ndan Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar uzanan uzun seneler boyunca bu şube, Sibiry’a’nın dondurucu steplerinden Burma’nın (Güneydoğu-Asya) tropikal iklimine, Mısır’dan

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sume_m@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0450-3372.

¹ Develili şehitler hakkında bkz. Ahmet Esenkaya, “Genel Kurnay Verilerine Göre I. Dünya Savaşı’nda Develili (Everekli) Şehitler”. *Bütün Yönleriyle Develi*, Develi Belediyesi Kültür Yayınları, Develi, 2003, s. 295-315.

² Ahmed Midhat, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*, Çeviriyazı, Mustafa Akay, Vakıf Bank kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s. 55-71.

³ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Cilt-1, Türk Kızılay’ı Yayınları, Ankara, 2020, s. 26, 27.

⁴ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010, s. 21.

⁵ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *a.g.e.* 190,191.

BİGADIÇ BARAK DEDE ZAVİYESİ VE VAKIFLARI

Prof. Dr. Murat Mustafa ÖNTÜĞ*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yeni fethedilen bölgelere bizzat Osmanlı beyleri tarafından tekke ve zaviyelerin açılması sağlanmıştı. Bu bağlamda zengin vakıflarla desteklenen bu tekke ve zaviyeler, Osmanlı fetihlerinin bölge halkınca kabul edilmesinde ve Türk-İslam kültürünün yerleşmesinde önemli faydaları olmuştur. XIII. yüzyılda yaşamış, Osmanlı Beyliğinin kuruluşunu görmüş, Sarı Saltuk/Saltık'ın önde gelen halifesi, Kalenderriyye tarikatı şeyhlerinden olan Türkmen babası Barak Baba'nın müritlerinden Karesi Sancağı Bigadiç kazasında bulunan zaviyesiyle bölgeye değer katan şahsiyetlerden biri, *Barak Sultan*¹, *Barak Dede Sultan*², *Şeyh Barak*³ diye bilinen meşhur derviş *Barak Dede*'dir⁴. Şeyhi olan Barak Baba'nın hayatı hakkında bilinenler menkıbevi anlatımların gölgesinde kalmıştır. Barak Baba, hayatta iken çok kalabalık bir mürit topluluğunu kendisi etrafında toplamış gözükmektedir. Nitekim ölümünden sonra XIV. yüzyılın ortalarında Anadolu'nun farklı yerlerinde Barakıyyûn/Baraklılar denilen müritlerine ve cemaatine rastlanması bu fikri doğrulamaktadır⁵. *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-nâmesi*'nde Hacı Bektâş-ı Velî'nin irşat faaliyetlerinde bulunmak üzere halifeleri arasında saydığı Barak Baba'yı Karesi Sancağı'na bağlı Balıkesir'e gönderdiği ifade edilmektedir⁶. H.937/M.1530 tarihli *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*'nde Karesi Sancağı'nda biri Edremit kazası⁷ diğeri Bigadiç kazası Yorma nahiyesinde olmak üzere Barak adında iki farklı zaviye kaydı

* Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, muratmustafa.ontug@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0243-4091.

¹ “Bigadiç kazasında Baraklı nâm karyede Barak Sultan Zaviyesi'nin...” bkz. *VGMAD*, nr.539, vr.47, s.131.

² “Bigadiç kazasında vaki Barak Dede Sultan Zaviyesi'nin...”, bkz. *VGMAD*, nr.1079, vr.76, s.198.

³ “Bigadiç'de Baraklı nâm karyede Şeyh Barak Zaviyesi'nde bervech-i meşruta zaviyedar ve hissedar...” bkz. *VGMAD*, nr.1075, vr.40, s.61

⁴ “Bigadiç'de Barak Dede Zaviyesi'nde...” bkz. *VGMAD*, nr.1097, vr.103, s.169; *VGMAD*, nr.1136, vr.76, s.164.

⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961, s.43; Adnan Gürbüz, “Ahi Barak Baba Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s.56-57; Ahmet Yaşar Ocak, “Barak Baba”, *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s.61-62; Aydın Ayhan “Hacı Bektâş Velî'nin Balıkesir'e Yolladığı Barak Baba”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Bildirileri*, 23-28 Ekim 2001, Ankara, 2001, s.100-102.

⁶ *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, (Yay. Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990, s.88; *Hünkar Hacı Bektâş Velî Velâyetnâmesi*, (Yay. Haz. Hamiye Duran, Dursun Gümüşoğlu), Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.773, 861.

⁷ XVI. yüzyıla ait 1530 ve 1573 yılları iki farklı tahrir kaydında Edremit şehrine Ahi Barak tarafından yaptırılan bir zaviye mevcuttu. Zaviyenin vakıf gelirleri arasında yıllık geliri 55 akçe olan bir bahçe ve yıllık geliri 216 akçe olan karhâne-i müyân (kıl işleme imalathanesi) bulunmaktaydı. Bkz. *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. Defter-i Hâkânî Dizini: II, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara, 1995, s. 277; Sezai Sevim, *XVI. Yüzyılda Karası Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.317-318.

VÂVEYLÂ GAZETESİ IŞIĞINDA ROMANYA’NIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI GÜNDEMİ

Prof. Dr. Musa GÜMÜŞ*

Giriş

Basın ortaya çıktığından beri, sosyal bilimler alanındaki araştırmaların önemli kaynaklarından biri olagelmıştır. Özellikle tarihsel araştırmalar için önemli bir veri deposu olmuştur. Nitekim yapılan akademik çalışmalarda gazete ve dergilerin kullanımı bu durumu ortaya koymaktadır. Basının tarihî olaylara kaynaklık etmesi, tarihî kaynakların çeşitliliğinin artmasının yanında, tarihî olayların toplum nezdinde de karşılığının olup olmadığını anlamada önemli bir imkân sağlar. Bu açıdan, gazete ve basının güçlü tetkiklerle birlikte tarih araştırmalarında kullanılması, olayların akışı sürecinde ortaya çıkan gelişmelere dair bazı bilgilerin gözden kaçmasının önüne geçme imkânlarını artıracaktır. Dolayısıyla tarihçinin kullanacağı kaynaklar arasında basını göz ardı etmesinin önemli bazı detayların gözden kaçmasına yol açabileceğini ifade etmek gerekir. Bunun nedeni ise özel gazetelerin sahiplerinin kimliği, mesleği ve temsil ettiği zihniyet doğrultusunda dönemin kamuoyunu ve belirli konulardaki fikirleri yansıtmasıdır. Bu yönleriyle tarihî kaynak olma değerlerini hiçbir zaman kaybetmezler. Hatta bir tarihçi, incelediği dönemin olaylar karşısında halkın tepkisini, olayların yarattığı etkiyi ve zamanın ruhunu tam olarak kavrayabilmek için bu gazetelere başvurmak zorundadır. Baykal’ın bu vurgusu, aslında basının tarihî kaynak olarak kullanımının bir anlamda metodoloji işi olduğunu, dolayısıyla da ciddiyetle değerlendirilmesi gerektiğinin önemine işaret eden vurgulayan anlam dünyasına sahiptir¹.

Basını ağırlıklı olarak modernite sürecinin önemli bir unsuru olarak değerlendirdiğimizde², tarih çalışmalarında, özellikle son 250-300 yıllık geçmişin irdelenmesi açısından önemli bir konumda tutmak gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa’da 17. yüzyıldan itibaren söz konusu olan basın ve süreli

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, musa.gumusadu@edu.tr, ORCID: 0000-0002-0431-9997.

¹ “Hususî şahıslar tarafından çıkarılan gazete[le]r; çıkaranların mesleklerine, imza sahiplerinin şahsiyetlerine ve temsil ettikleri zihniyete göre devrin genel efkârını, belli meseleler hakkında düşünülenleri aksettirdiklerinden, tarihî kaynak olmak değerini zamanla kaybetmezler. Hatta denebilir ki, bir mesele üzerinde etüd yapacak bir tarihçi, meselenin cer[e]fyan ettiği zamanda halk efkârını, hadîsenin memleketin geniş çevrelerinde yaptığı etkileri ve uyandırdığı tepkileri hakkıyla anlayabilmek, zamanın ruh haletini tesbit edebilmek” Bekir Sıtkı Baysal, “Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt VI/S. 4, 1948, s. 220.

² Ali Budak, *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 218-219.

MORİS ŞİNASİ VAKFI: NEW YORK'TA VAKIF, MANİSA'DA HASTANE

Prof. Dr. Mustafa ALKAN*

Giriş

Bir Manisalı olarak, “Moris Şinasi” adını ve onun New York’ta kurduğu “Moris Şinasi Vakfı”nı ve giderleri bu vakıf tarafından karşılandığı Manisa’da *Milletlerarası Moris Şinasi [Çocuk] Hastanesini* 2013 yılına kadar duymamıştım. Bu vakıftan, Sanat Tarihçisi merhum Prof. Dr. Hakkı Acun (1950-2018) ile birlikte konuşmacı olduğumuz, 9 Kasım 2013 tarihinde, *Manisa Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği tarafından düzenlenen “Manisa’da Türk Devri Yapıları”*¹ konulu konferans sürecinde haberdar oldum. Adı geçen vâkıfı, vakfını ve hastanenin hikâyesini, Hakkı Acun hocanın rehberliğinde Manisa’nın tarihî yapılarını gezerken, o sırada “*Morris Şinasi Uluslararası Çocuk Sağlığı Derneği*” başkanı ve aynı zamanda Moris Şinasi Hastanesi’nin Üroloji Kliniği doktoru, Dr. Fahrettin Er’den dinlemiştik. Daha sonraki süreçte Fahrettin Er, bize anlattığı Moris Şinasi’nin hayatını, kendi hatıralarıyla birleştirerek kitaplaştırmıştır². Fakat Moris Şinasi ve Hastanesi hakkında ilk ciddi çalışmayı Rıfat N. Bali yapmıştır. Bali, *Musa’nın Evlatları, Cumhuriyetin Yurttaşları* adlı kitabının içinde “*Moris Şinasi Hastanesi’nin Tarihçesi*”ni bir bölüm olarak yazmıştır³. Yaptığımız bu çalışmada konu “Osmanlı vakıf medeniyeti” bağlamında ele alınacaktır. Osmanlı Devleti, “modern çağ” öncesi, toplumun tüm sosyo-kültürel ihtiyaçlarını, yani eğitim, sağlık, dinî hayat, sosyal yardım ve beledî hizmet kurumlarının giderlerini vakıflar yoluyla karşılamıştır. Öyle ki Osmanlı’da vakıflar, sosyal hayatın tüm katmanlarına dokunmuş, şehirlerin fiziki yapısı vakıf kurumlarıyla kimlik kazanmıştır. Onun için Osmanlı medeniyetine bir “vakıf medeniyeti” olarak isimlendirenler olmuştur⁴. “*İnsanı yaşat ki devlet yaşasın*” felsefesinin, Moris Şinasi’nin de kalbinde mayalanmış olduğu anlaşılmaktadır. Peki, Moris Şinasi kimdir, Moris Şinasi Vakfı ve Manisa’da Milletlerarası Moris Şinasi [Çocuk] Hastanesi nasıl doğmuştur? Geçen yüzyılda bu hastane Manisa’da insanların hayatlarına nasıl dokundu? gibi sorulardan hareketle bu çalışma; bir vâkıf [kurucu/ bâni], bir (asl-ı) vakıf [1 milyon dolar] ve bir hayrât [hastane] bağlamı olarak ele alınacaktır.

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mustafa.alkan@hbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6722-8697.

¹ Hakkı Acun, *Manisa’da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 653.

² Fahrettin Er, *Moris Şinasi Yahudi’nin Hastanesi*, Güfo Yayınları, Ankara 2024. s. 173.

³ Rıfat N. Bali, “Moris Şinasi Hastanesi’nin Tarihçesi”, *Musa’nın Evlatları, Cumhuriyetin Yurttaşları*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 83-107.

⁴ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s. 267.

İSLAM ÖNCESİ HİCAZ BÖLGESİNDE HRİSTİYANLIK

Prof. Dr. Mustafa BAŞ*

Giriş

Hicaz Bölgesi Necd ile Tihame veya Necd ile Serad, Şam, Gavr ve Badîye'nin arasını ayıran, bir başka tanımda da Harra-î Ben-î Süleym, Harra-î Vakim, Harra-î Leyla, Harra-î Şevran ve Harra-î Nar denilen kara kayalıklardan oluşan beş bölgeyi diğerlerinden ayıran bölgeye verilen isimdir.¹ Coğrafi olarak yapılan tariflerde Müslüman coğrafyacıların çoğunun görüşüne göre Şam sınırının sona erdiği Akabe'den yani Şam bölgesinin denize ulaştığı yerden, Tihame'nin başladığı Serad dağlarının eteklerindeki Leys vadisine kadar uzanan bölge denirken,² Kamusu'l-Muhit'te Arap yarımadasında Mekke, Medine, Taif şehirlerinin nahiye ve kazalarından oluşan bölgedir"³ denilir.

Hicaz bölgesinin tarihi geçmişini ortaya çıkarabilecek temel ilmi, belge ve kayıtlar yok denilecek kadar azdır. Bu bölge ile ilgili bilgiler İslâm'ın hemen öncesinde veya İslâm ve Cahiliye dönemini beraber yaşayan kimselerin İsrailiyatın da katkısıyla naklettikleri pek çok müphem tarafları bulunan rivayetlerdir.⁴ “Şüphesiz insanlar, için konulan ilk beyt o mübarek ve âlemlere hidayet olan Mekke'deki Beytullah'dır”⁵ ayetinden hareketle İslâm tarihçileri Bölge'nin tarihini insanlık tarihi ile başlatırlar. Kâbe'nin insanoğlu yaratılmadan önce bina edildiği ve meleklerin, Hz. Âdem'e “Bu Beyt-i Tavafe et, biz senden önce bin yıl tavaf ettik” dedikleri tefsirlerde rivayet edilir.⁶ Hz. İbrahim'in eşi Hacer ve oğlu Hz. İsmail'i bölgeye getirdiğinde yerleşim merkezi olmadığı,⁷ rivâyetlere göre önce Hz. Adem tarafından inşa edilen ve bölgede her dönemde dini merkez olarak varlığını devam ettiren Kâbe, yıkılıp kaybolmasından sonra Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından yeniden inşa edilir.⁸

Bölge nüfusu yapı itibariyle dinlerin iç içe yaşadığı bir bölge olmuştur. Çoğunlukla putperest olan bölge insanların arasında Ehl-i Kitap kabul edilen Yahudilik ve Hristiyanlık inancına sahip kişilerle sayısal olarak çok az olsa da

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, mustafa.bas@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9696-4100.

¹ Bkz. Asım Efendi, Kamus el Muhit Tercümesi (Hicaz Md), 3 Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire 1268, s. 2: 169; İbn-i Manzûr, Lisan el Arap (Hicaz Md) 6 Cilt, Kahire, Tarihsiz, s. 2:785.

² Bkz. Ali Cevad, Tarih el Arap Kabl'el İslâm 6 Cilt, Bağdat, Matbaatü'l-Mecmei'l-İlmiyyi'l-İraki, 1956, s. 1:128.

³ Asım Efendi, a.g.e. s. 2:169.

⁴ Tevfik el-Berru, Tarih el Arap el Kadim, Dimeşk, Şam, 1988, s. 164

⁵ Ali İmran 3:96

⁶ Geniş Bilgi için Bkz.Mahmut bin Ömer Ez Zemahşeri, El Keşşaf, Thk. Mustafa Hüseyin Ahmet. 4. Cilt. Kahire: Daru'r-Reyyan Li't-Türas, 1987, s. 1:287; Prof. Muhammed Ali Es Sayis, Tefsir-i Ayat'il Ahkam, Kahire, Trsz. s. 2: 9

⁷ İbrahim 14:37

⁸ Bkz. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Çev: Salih Tuğ, İstanbul: Kitapevi, 1980, s. 26.

Prof. Dr. Mustafa Turan adına hazırlanan bu armağan kitap, yalnızca ilmî birikimiyle temayüz etmiş bir akademisyene duyulan saygının değil; aynı zamanda yetiştirdiği talebeler üzerinde derin izler bırakmış bir hocaya, temsil ettiği kültür ve irfan dünyasıyla müstesna bir münevvere karşı duyulan vefanın samimi bir nişanesidir. Uzun yıllar boyunca Türk tarihçiliğine, Türk akademisine ve yetiştirdiği öğrencilere emek vermiş olan hocamız için böyle bir çalışmayı hazırlamak, bizler açısından hem ilmî hem de vicdanî bir sorumluluk olmuştur.

Prof. Dr. Mustafa Turan Armağanı, yalnızca kıymetli hocamızın ilmî çevre üzerindeki derin tesirini değil; aynı zamanda meslektaşlarının ve farklı kuşaklardan yetiştirdiği akademisyenlerin kendisine duyduğu hürmet ve vefayı da gösteren müstesna bir çalışma olmuştur. Türkiye'nin 42 farklı üniversitesinden ve 2 kamu kuruluşundan toplam 104 bilim insanı, 93 ayrı çalışma ile bu esere katkı sunmuştur. Bunun yanında, 62 farklı üniversiteden ve 2 kamu kuruluşundan 134 hakem, gönderilen çalışmaları büyük bir akademik titizlik ve ilmî mesuliyet duygusuyla değerlendirmiştir. Armağan kitabında yalnızca hakem sürecini başarıyla tamamlayan çalışmalara yer verilmiş; bu yönüyle eser, yalnızca bir vefa nişanesi değil; aynı zamanda güçlü bir akademik emeğin, kolektif ilmî hassasiyetin ve ciddi bir bilimsel denetim sürecinin mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.

Her bir makale, yalnızca akademik bir katkı değil; aynı zamanda hocamıza duyulan hürmetin, vefanın ve teşekkür hissini satırlara yansıtmış hâlidir. Farklı üniversitelerden, farklı çalışma alanlarından ve farklı kuşaklardan bilim insanlarını aynı eser etrafında buluşturan temel saik de hiç şüphesiz Prof. Dr. Mustafa Turan'ın akademik dünyada bıraktığı güçlü izdir.

Prof. Dr. Nasrullah Uzman

